

ارائه نظریه‌ای برای پرورش کودکان پژوهنده

فاطمه صباغی^۱، کیوان صالحی^{۲*}، علی مقدم‌زاده^۳

۱. دانشجوی دکتری سنجش و اندازه‌گیری، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. نویسنده مسئول: دانشیار بخش تخصصی پژوهش و سنجش، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران keyvansalehi@ut.ac.ir
۳. دانشیار بخش تخصصی پژوهش و سنجش، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۳۱

چکیده:

پرورش روحیه پژوهندگی در کودکان به‌عنوان مهم‌ترین سرمایه‌های انسانی آینده هر جامعه‌ای، از هوشمندانه‌ترین راهبردها برای مواجهه با تحولات و دگرگونی‌های روزافزون به‌شمار می‌رود؛ لذا در مطالعه حاضر تلاش شد تا ابعاد و راهکارهای پرورش کودکان پژوهنده با رویکرد کیفی و روش نظریه برخاسته از داده‌ها از نوع تحلیل ابعاد مورد شناسایی و بازنمایی قرار گیرد. برای گردآوری داده‌ها از فن مصاحبه نیمه‌ساختارمند استفاده شد. مطلعان کلیدی، ۲۰ نفر از متخصصان تعلیم و تربیت، مربیان و والدین، ساکن در دو شهر قم و تهران بودند که بر اساس دو روش ملاکی و گلوله‌برفی انتخاب شدند. تحلیل داده‌ها نیز به روش تحلیل طبیعی انجام شد. داده‌های گردآوری شده با ۲۶۵۰ کد اولیه، ۴۵ زیرمقوله و ۱۰ مقوله در قالب ابعاد پنج‌گانه شامل؛ چشم‌انداز (واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودکان)، زمینه (وضعیت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حاکمیتی)، شرایط (عوامل خانوادگی، محیطی و آموزشی)، فرایند (بسترسازی‌های والدین و بسترسازی‌های کلان) و پیامد (بالندگی و پژوهندگی کودکان و فرصت‌ها و چالش‌های ناشی از آن)، به‌صورت ماتریس تبیینی روش تحلیل ابعاد ارائه شد. نتایج نشان می‌دهد که تقویت روحیه پژوهندگی در کودکان، تابعی از روابط بین عوامل چندگانه و چندسطحی برآمده از کیفیت شرایط، زمینه، چشم‌انداز و فرایندهای تربیتی است که در آن پرورش می‌یابند.

کلیدواژه‌ها: نظریه‌پردازی، تحلیل ابعاد، فرزندپروری، کودک پژوهنده، نظریه برخاسته از داده‌ها.

استناد به این مقاله:

صباغی، فاطمه؛ صالحی، کیوان؛ مقدم‌زاده، علی. (۱۴۰۳). ارائه نظریه‌ای برای پرورش کودکان پژوهنده. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۲۰(۳): ۹۹-۱۲۹. doi: 10.22051/jontoe.2022.40334.3586

مقدمه

نقش کودکان در تعیین سرنوشت و آینده جوامع، مسئله‌ای انکارناپذیر است؛ لذا بدون توجه به مسئله رشد و پرورش کودکان، پیشرفت آنها و به دنبال آن پیشرفت و توسعه جوامع ممکن نیست (پلگرینی، ۱۹۹۱، ص. ۱۴؛ به نقل از رشتچی، ۲۰۱۰، ص. ۴). عده‌ای از صاحب‌نظران نیز بر این عقیده‌اند که سرنوشت جوامع در گرو انسان‌هاست و کیفیت زندگی انسان‌ها نیز در گرو دوران کودکی و کیفیت آن است (اوبالاسی و حسینی‌نسب، ۲۰۱۳، ص. ۸۲). از سوی دیگر، توجه به این نکته ضروری است که آنچه فرد در دوران کودکی یاد می‌گیرد تأثیرش در سرنوشت تربیتی کودک تا آخر عمر پایدار است (مفیدی، ۲۰۱۴، ص. ۱۰). به عبارت دیگر، شالوده شخصیت هر فرد در همان سال‌های اولیه زندگی او شکل می‌گیرد؛ لذا سال‌های اولیه دوران کودکی و به‌خصوص دوره پیش از دبستان، دوره طلایی پرورش افراد است (کیان، ۲۰۱۵، ص. ۱۰؛ برزگر و همکاران، ۲۰۱۲، ص. ۳۴۸). و یادگیری و تحول کودکان را بهبود می‌بخشد (رامی و همکاران، ۲۰۰۴؛ به نقل از حسینی و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۸۳). به همین دلیل صاحب‌نظران تربیتی معتقدند که شالوده مهارت‌های فکری کودکان باید از همان سال‌های اولیه زندگی شان پایه‌گذاری شود (فیشر، ۲۰۰۶؛ به نقل از ماهروزاده و رمضان‌پور، ۲۰۱۱، ص. ۳۲).

از سوی دیگر، بنابر «تغییر و تحولات سریع و روزافزون عصر حاضر در تمام ابعاد زندگی، قدرت‌سازی با دنیای متغیر کنونی، تنها با دسترسی به اطلاعات و ارتباطات تحقق نخواهد یافت» (هاشمی و همکاران، ۲۰۱۷، ص. ۶۱)، لذا برخورداری از مهارت‌های خاصی به نام مهارت‌های زندگی، برای سازگاری با شرایط متغیر کنونی ضروری به نظر می‌رسد (ولی‌پور و همکاران، ۲۰۱۲، ص. ۴۰). بر طبق تعریف برنامه سلامت روانی سازمان بهداشت جهانی (۲۰۰۹، ص. ۳)، مهارت‌های زندگی، «توانایی رفتار سازگار و مثبت است که افراد را قادر می‌سازد به طور مؤثر با خواسته‌ها و چالش‌های زندگی روزمره برخورد کنند». یکی از مهم‌ترین مهارت‌های زندگی، مهارت حل مسئله است. حل مسئله یکی از برنامه‌های ساختاریافته شناختی است که طیفی از پاسخ‌های کارآمد را برای مقابله با موقعیت‌های مشکل‌ساز زندگی فراهم می‌کند (کاکابرایی، ۲۰۱۸، ص. ۱۵). این مهارت «بخش جدایی‌ناپذیر فعالیت‌های پژوهشی است و همچنین فعالیت‌های پژوهشی یکی از عوامل مؤثر بر تقویت حل خلاق مسئله است» (نادری و همکاران، ۲۰۱۲، ص. ۱۹). بنابراین برای سازگاری افراد با شرایط عصر حاضر، ضروری است مهارت‌های پژوهش و روحیه جست‌وجوگری را از کودکی در افراد تقویت کنیم (قاضی‌اردکانی و همکاران، ۲۰۱۷، ص. ۶۳). بنابر ضرورت‌های یادشده و همچنین سخن امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) که می‌فرماید: «فرزندانتان را بر آداب خود تربیت نکنید؛ چرا که آنها برای زمانی غیر از زمان شما آفریده شده‌اند»، ضرورت پرورش روحیه و مهارت‌های پژوهندگی در کودکان با هدف آماده نمودن کودکان برای زندگی آینده، بیش از پیش مشخص می‌گردد. در ادامه، پیش از پرداختن به پیشینه موضوع پرورش کودکان پژوهنده، ارتباط میان کودکان پژوهنده با چهار سازه حل مسئله، خلاقیت، تفکر نقادانه و یادگیری خودتنظیمی تبیین شده است.

• حل مسئله

عالی‌ترین هدف نظام‌های آموزشی، ایجاد مهارت حل مسئله و خلاقیت در فراگیران است (برائی و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ۲). زمانی که فراگیر با موقعیتی روبه‌رو می‌شود که توانایی پاسخ درست به آن موقعیت را بر اساس اطلاعات و مهارت‌هایش ندارد با یک مسئله مواجه می‌شود؛ لذا حل مسئله یعنی تشخیص و کاربرد دانش‌ها و مهارت‌هایی که منجر به پاسخ درست یادگیرنده به موقعیت یا هدف مورد نظرش می‌شود (سیف، ۲۰۱۵، ص. ۳۸۲). دیویی فرایند حل مسئله را با فرایند شناخت، یادگیری و پژوهش یکسان می‌داند و هدف آن را مستدل کردن نظرات با شواهد، و دلایل می‌داند. به اعتقاد دیویی حل مسئله فرایند تفکر کاوشگرانه‌ای است که هر مرحله از آن با تجربه انجام می‌شود (دیویی، ۲۰۰۴؛ به نقل از برائی و همکاران، ۲۰۱۳، ص. ۳). بنابر این سخن می‌توان گفت یادگیری مهارت حل مسئله

به نوعی یادگیری فرایند پژوهش و مهارت‌های پژوهشی است و یادگیری و به‌کارگیری مهارت‌های پژوهشی نیز، مهارت حل مسئله را برای فراگیر به ارمغان می‌آورد.

• خلاقیت

یکی از اهداف و آرمان‌های همه نظام‌های آموزشی، تربیت افراد خلاق و مبتکر است (پوزی و اوت، ۲۰۰۹؛ به نقل از حبیبی کلیبر، ۲۰۱۶، ص. ۲۶). خلاقیت یکی از جنبه‌های اصلی تفکر یا اندیشیدن است (ارجمند قجور و ارجمندی، ۲۰۱۷، ص. ۶۶)، که فرد خلاق با به‌کارگیری مهارت‌های تفکر، و با ارائه راه حل‌های متنوع و مناسب با موقعیت، همواره به‌صورت کارآمد و مؤثر به ایفای نقش خود می‌پردازد (حبیبی کلیبر، ۲۰۱۶، ص. ۲۷). این متغیر زمانی رونق می‌گیرد که فرصت برای کشف و بررسی، آزمایش و ایفای نقش برای کودکان فراهم باشد (فیشر، ۲۰۰۶؛ به نقل از اوبالاسی و حسینی‌نسب، ۲۰۱۳، ص. ۸۲). یکی از عوامل تأثیرگذار بر خلاقیت، روش تدریس پژوهش‌محور است. در این زمینه نتایج پژوهش‌ها حاکی از تأثیر روش تدریس کاوشگری بر خلاقیت فراگیران است (فرهادی‌پور و همکاران، ۲۰۱۴، ص. ۱۲). همچنین رستمی و همکارانش در پژوهش‌شان به تأثیر مثبت آموزش داستان‌های فکری در روش اجتماع پژوهشی بر خلاقیت کودکان اشاره داشته‌اند (رستمی و همکاران، ۲۰۱۱، ص. ۱۴). از سوی دیگر نتایج پژوهش حبیبی کلیبر حاکی از تأثیر تدریس درس تفکر و پژوهش به شیوه مشارکتی بر تفکر خلاق دانش‌آموزان است (حبیبی کلیبر، ۲۰۱۶، ص. ۳۶).

• تفکر نقادانه

از اواسط قرن بیستم، تفکر نقادانه یک ضرورت آموزشی محسوب می‌شد و پس از آن اقداماتی برای گنجاندن این مفهوم در برنامه‌های درسی انجام شد (ریکتس، ۲۰۰۳؛ به نقل از یارمحمدی واصل و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۱۶۲). تفکر نقادانه، فرایندی شناختی، فعال، هدفمند و سازمان‌یافته است که فرد با به‌کارگیری آن توانایی بررسی و ارزیابی افکار خود و دیگران و یا موقعیت‌های خاص را دارد (یارمحمدی واصل و همکاران، ۲۰۱۶، ص. ۸۰). نتایج مطالعات متعدد حاکی از تأثیر مثبت برنامه‌های درسی پژوهش‌محور و کاوشگرانه بر افزایش تفکر نقادانه فراگیران دارد (یارمحمدی واصل و همکاران، ۲۰۱۶، صص. ۸۱-۸۲). از جمله مگنوسن و همکاران (۲۰۰۰)، لندسمن (۲۰۰۵)، لمپرت (۲۰۰۷) و کیتوت و همکاران، (۲۰۱۰) بر اساس نتایج حاصل از پژوهش‌هایشان معتقدند برنامه‌درسی و یادگیری با روش کاوشگری سبب توسعه توانایی‌های شناختی به خصوص تفکر نقادانه می‌شود (یارمحمدی واصل و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۱۷۰). نتایج پژوهش مؤمنی‌مهمویی و همکاران (۲۰۱۳، ص. ۱۰۰) نیز حاکی از تأثیر الگوی کاوشگری بر تفکر نقادانه فراگیران است؛ بنابراین می‌توان گفت یکی از نتایج کاوشگری و پژوهندگی کودکان، دستیابی به تفکر نقادانه است.

• یادگیری خودتنظیمی

نظریه یادگیری خودتنظیمی برگرفته از نظریه شناختی-اجتماعی بندورا است و موضوع این نظریه، نحوه سازماندهی یادگیری فراگیر توسط خودش از نظر باورهای فراشناختی، انگیزشی و رفتاری است (سینسرو، ۲۰۱۱؛ به نقل از نامداری پژمان و همکاران، ۲۰۱۴، ص. ۱۰۹). به عبارتی دیگر می‌توان گفت یادگیری خودتنظیمی یک فرایند فعال و خودراهبر است که دانش‌آموزان شناخت، انگیزش، نتایج، رفتار و محیط خود را در جهت پیشبرد اهدافشان کنترل و تنظیم می‌کنند (گوداس، ۲۰۱۰؛ به نقل از علی‌نژاد و سعید، ۲۰۱۳، ص. ۳۱۴). این یادگیرندگان در مراحل مختلف یادگیری اقدام به برنامه‌ریزی، خودنظارتی، خودکنترلی و خودارزیابی می‌کنند (حمزه‌ئی و همکاران، ۲۰۱۶، ص. ۱۳۴). روش تدریس پژوهش‌محور بر توانایی یادگیری خودتنظیمی دارای تأثیر مستقیم و غیرمستقیم است. در تأثیر غیرمستقیم به دلیل ارتباط بین تفکر نقادانه و خودتنظیمی یادگیری، توسعه تفکر نقادانه سبب افزایش توانایی خودتنظیمی یادگیری در فراگیران می‌شود. اما در بحث تأثیر مستقیم روش تدریس پژوهش‌محور بر توانایی خودتنظیمی، ریو و هالوسیک (۲۰۰۹) بیان کرده‌اند که در الگوی

پژوهش محوری تدریس فراگیران به سبب تنظیم اهداف برای یادگیری و ساخت دانش، توانایی خودتنظیمی در آنها بهبود و افزایش می‌یابد (یارمحمدی واصل و همکاران، ۲۰۱۶، ص. ۸۲). بنابراین روش تدریس پژوهش محور هم به صورت مستقیم و هم غیرمستقیم بر توانایی یادگیری خودتنظیمی تأثیر دارد؛ لذا می‌توان اینچنین گفت که چهار سازه حل مسئله، خلاقیت، تفکر نقادانه و یادگیری خودتنظیمی در عین وجود شباهت‌هایی با پژوهندگی کودکان، از این مفهوم متمایزند و به نوعی می‌توان گفت این چهار سازه از نتایج و پیامدهای مهارت‌های پژوهندگی و روش تدریس پژوهش محور برای کودکان است.

حال در مورد پیشینه موضوع پرورش کودکان پژوهنده می‌توان چنین گفت که مسئله مهارت‌های پژوهندگی کودکان و مشارکت آنها در پژوهش، مسئله جدیدی نیست، اما نحوه مشارکت آنها طی دهه‌های اخیر به‌طور قابل توجهی تکامل یافته است (کلت، ۲۰۰۹، ص. ۱). در قرن بیستم کودکان به‌عنوان هدف پژوهش در پژوهش‌ها حضور داشتند و نقش آنها کاملاً منفعل بود (کلت، ۲۰۰۵، صص. ۴-۵). همچنین پژوهش‌ها در مورد کودکان به شیوه‌ای انجام می‌شد که «مکرراً حقوق انسانی کودکان را نقض می‌کرد» (کلت، ۲۰۰۹، ص. ۱). اما در سال ۱۹۸۹ با قانون حقوق کودک^۱ سازمان ملل متحد یعنی نخستین سند قانونی الزام‌آور برای تعهد مستقیم حقوق بشر به افراد زیر سن قانونی، کودکان به‌عنوان شرکت‌کنندگان به‌جای هدف پژوهش شناخته شدند (کلت، ۲۰۰۶، صص. ۱-۳). این قانون سرآغاز تحولی در زمینه پژوهش کودکان و نقش فعال آنها در پژوهش‌ها شد.

در کشور ما در دو دهه اخیر متأسفانه موضوع پژوهش کودکان، مورد توجه خاص پژوهشگران قرار نگرفته است و بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده دارای ارتباط غیرمستقیم با موضوع پژوهشگری کودکان‌اند. در میان اسناد موجود، از جدیدترین پژوهش‌ها، می‌توان به پژوهش صباغی و همکاران (۲۰۲۳) اشاره کرد که پژوهشگران به مطالعه نظام‌مند ضرورت‌ها و پیامدهای پرورش روحیه پژوهندگی در کودکان در میان ۵۰ سند داخلی و بین‌المللی پرداختند. همچنین صباغی و صالحی (۲۰۲۱) در پژوهش دیگری به بازنمایی عوامل تسهیل‌گر و بازدارنده پرورش روحیه پژوهندگی در کودکان در میان ۶۴ سند داخلی و بین‌المللی پرداخته‌اند. پس از آن پژوهش شفيعی سروستانی و همکاران (۲۰۱۹)، با موضوع پیش‌بینی روحیه پژوهشگری کودکان با استفاده از سبک‌های تدریس و تفکر معلمان، از جدیدترین پژوهش‌هاست؛ در میان دیگر اسناد، برخی پژوهش‌ها به پدیده مدرسه پژوهش محور پرداخته‌اند که از جمله آنها می‌توان به رساله دکترای دریاپور (۲۰۱۹) و مقاله عباسی‌اسفجیر (۲۰۱۴) اشاره کرد. همچنین پژوهشگران دیگر هر کدام به بررسی تأثیر یک یا چند متغیر بر پرورش روحیه پژوهشگری کودکان پرداخته‌اند. از جمله مهم‌ترین آنها، پژوهش محمدی و همکاران (۲۰۱۸) در زمینه تأثیر آموزش تفکر ژرف‌اندیشانه بر یادگیری پژوهش محور دانش‌آموزان، پژوهش جعفری و همکاران (۲۰۱۵) در زمینه تأثیر معنادار آموزش فلسفه به کودکان بر پرورش روحیه پژوهندگی آنان، مطالعه مهری‌نژاد و شریفی (۲۰۰۵) در زمینه تأثیر تدریس به شیوه حل مسئله در پرورش روحیه پژوهشگری کودکان، و رضایی و همکاران (۲۰۰۸) در زمینه تأثیر الگویی برای ایجاد علاقه و انگیزه به مطالعه و پژوهش در دانش‌آموزان اشاره نمود. همچنین محمدشرفی (۲۰۱۳)، به نتیجه تأثیر نداشتن عوامل درون‌مدرسه‌ای بر ایجاد یا بازدارنده روحیه پژوهشگری کودکان و کاظمی (۲۰۱۳)، به نتیجه تأثیر نداشتن کتاب کار، تفکر و پژوهش در تقویت روحیه پژوهشگری دانش‌آموزان دست یافتند. در حیطه وضعیت کنونی پژوهش در مدارس می‌توان به پایان‌نامه سرابندی‌بنجار (۲۰۱۵)، با نتیجه نامناسب بودن مؤلفه‌های پژوهش در مدارس، پژوهش عادل‌پور و همکاران (۲۰۱۶)، با نتیجه سطح متوسط میزان استفاده معلمان ابتدایی از تدریس پژوهش محور و پژوهش مختاری و همکاران (۲۰۱۴)، با نتیجه متوسط بودن وضعیت مهارت‌های پژوهندگی دانش‌آموزان اشاره نمود.

به‌رغم وضعیت پژوهش‌های داخلی در این زمینه، آنچه در پژوهش‌های بین‌المللی به چشم می‌خورد تأکید بسیار زیاد پژوهشگران بر کلیدی بودن نقش کودکان به‌عنوان پژوهشگران فعال است. در این میان، بیشترین سهم در ساخت بدنه دانش پژوهش کودکان را شاید بتوان متعلق به کلت دانست. او در پژوهش‌های متعددی از جمله در سال ۲۰۰۳، به مباحث نظری پژوهش کودکان و گزارش فرایند و نتایج پژوهش هفت دانش‌آموز (کلت، ۲۰۰۳)، در سال ۲۰۰۵، به مفهوم پژوهش توسط کودکان و مسائل نظری و روش‌شناختی آن (کلت،

(۲۰۰۵)، در سال ۲۰۰۶، به بررسی تأثیر مشارکت اختیاری کودکان در پژوهش (کلت، ۲۰۰۶)، در سال ۲۰۰۹، به مفهوم کودکان به‌عنوان پژوهشگران از منظر حقوقی (کلت، ۲۰۰۹) و در نهایت در سال ۲۰۱۰، به برخی مباحث توانمندسازی کودکان به‌عنوان پژوهشگران فعال (کلت، ۲۰۱۰)، پرداخت.

پس از آن یکی از جدیدترین پژوهش‌ها در این حوزه، پژوهش موری (۲۰۲۲)، است که در پاسخ به سؤال «چگونه کودکان در دوران کودکی دانش ایجاد می‌کنند؟» به بحث راجع به کودکان به‌عنوان پژوهشگران پرداخته است. همچنین پیش از این پژوهش گزارش پژوهش‌محور وایرچ^۱ به بحث درمورد مشارکت کودکان در پژوهش پرداخته است (وایرچ، ۲۰۲۱). لویسن و همکاران نیز در کتابی با رویکردی نوآورانه به پژوهش کودکان و نوجوانان به بحث درباره آن می‌پردازد (لویسن و همکاران، ۲۰۲۱). پیش از وایرچ نیز، توماس و لارکینز (۲۰۱۹) در پژوهشی به مباحث مرتبط با مشارکت و حمایت از کودکان و نوجوانان پژوهشگر پرداخته‌اند. یانگ‌کیم نیز در پژوهشی به مزایای یادگیری حاصل از پژوهش توسط کودکان اشاره می‌کند (یانگ‌کیم، ۲۰۱۵). همچنین او و همکارانش در کتابی با عنوان پرورش کودکان به‌عنوان پژوهشگران، به ارائه یک راهنمای عملی برای کمک به کودکان در انجام پژوهش‌های اجتماعی پرداخته‌اند (یانگ‌کیم و همکاران، ۲۰۱۷). بردبری و تیلور در مطالعه‌ای به بررسی مسائل اخلاقی، روش‌شناختی و عملی مرتبط با این رویکرد مشارکتی پژوهش کودکان با بزرگسالان پرداخته‌اند (بردبری و تیلور، ۲۰۱۵). گرین در پژوهشی به دنبال کشف روش‌هایی برای جذب کودکان به‌عنوان پژوهشگران فعال است (گرین، ۲۰۱۷). پژوهش هارکورت و اینارزدوتیر نیز بر نقش فعال کودکان در پژوهش تأکید نمود (هارکورت و اینارزدوتیر، ۲۰۱۱). در همین زمینه صلاحیت کودکان برای پژوهش و لزوم اهمیت به رسمیت شناختن کودکان در پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش موری اشاره نمود (موری، ۲۰۱۷). او در پژوهش دیگری، تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد را، به‌عنوان یک رفتار پژوهشی مهم کودکان تلقی می‌کند (موری، ۲۰۱۶). پاول و اسمیت نیز در پژوهشی به حقوق مشارکت کودکان در پژوهش‌ها پرداخته‌اند (پاول و اسمیت، ۲۰۰۹). همچنین سیاگیان و همکاران در جدیدترین پژوهش این حوزه، یعنی پژوهش «چگونه کودکان را به طور معناداری در پژوهش مشارکت دهیم؟» به ارائه راه‌هایی برای مشارکت فعال کودکان در فرایند پژوهش می‌پردازند (سیاگیان و همکاران، ۲۰۲۱).

در میان پژوهش‌ها برخی به بیان موانع و چالش‌های پژوهش توسط کودکان پرداخته‌اند، از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به (بردبری و تیلور، ۲۰۱۵)، (باکنال، ۲۰۰۹؛ ۲۰۱۰)، (مار و مالون، ۲۰۰۷)، (لوندی و همکاران، ۲۰۱۱)، (کاکس و رابینسون‌پنت، ۲۰۰۸)، (کیناش و هافمن، ۲۰۰۸)، (دار و نویکی، ۲۰۱۹) و (شیر، ۲۰۱۵)، اشاره نمود.

با توجه به مرور پیشینه پرورش کودکان پژوهنده می‌توان گفت، به‌طور کلی در میان پژوهش‌های داخلی، هیچ مطالعه‌ای به شناسایی ابعاد پرورش کودکان پژوهنده با تمرکز بر کودکان پیش‌ازدبستان و ارائه نظریه‌ای در این زمینه نپرداخته است. همچنین در میان پژوهش‌های بین‌المللی، علی‌رغم انجام مطالعات ارزشمندی در این زمینه، تنها برخی از این مطالعات به بررسی مختصر عوامل، اهمیت، موانع و پیامدها به صورت کاملاً بدون ساختار پرداخته‌اند و در مورد مسائلی مانند مؤلفه‌های اساسی در این فرایند و یا ابعاد و راهکارهای مربوط به این فرایند هیچ مطالعه‌ای انجام نشده است؛ لذا پژوهشگران ضمن توجه به تغییر و تحولات قرن اخیر و تطابق با دنیای متغیر فعلی و همچنین حساسیت و اهمیت دوره کودکی و ضرورت آموزش مهارت‌های پژوهشی به کودکان و همچنین فقدان مطالعه‌ای با روش تحلیل ابعاد در زمینه پرورش روحیه و مهارت‌های پژوهندگی در کودکان، در این پژوهش با هدف «ارائه نظریه‌ای مرتبط با شناسایی ابعاد پرورش کودکان پژوهنده (در سنین پیش از دبستان) بر اساس دیدگاه مطلعین (متخصصان کودک و تعلیم و تربیت، والدین و مربیان) در دو شهر قم و تهران»، تلاش نموده‌اند تا با بررسی آراء و نظرات متخصصان تعلیم و تربیت، مربیان مراکز پیش از دبستان و والدین از طریق مصاحبه به سؤال «ابعاد پرورش کودکان پژوهنده از نظر متخصصان تعلیم و تربیت، مربیان مراکز پیش از دبستان و والدین در دو شهر قم و تهران چیست؟» پاسخ دهند.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهشگران با توجه به هدف، سؤالات پژوهشی و پیشینه پژوهش، نتیجه گرفتند که با توجه به فقر داده‌ها در زمینه پرورش کودکان پژوهنده، استفاده از یکی از روش‌های کیفی زمینه‌ساز تکوین یک نظریه میانی^۱، یعنی روش نظریه برخاسته از داده‌ها در اولویت است. با مطالعه کامل این روش از آغاز آن، یعنی سال ۱۹۶۷ پژوهشگران از میان خوانش‌های متفاوت این خُرده نظریه، با توجه به نزدیکی اهداف طرح تحلیل ابعاد با اهداف پژوهش مورد نظر و توجه به نکته کلیدی تحلیل ابعاد یعنی یافتن "همه آنچه در یک پدیده درگیر است"، مایل به استفاده از طرح تحلیل ابعاد شدند.

تحلیل ابعاد، طرحی از روش نظریه برخاسته از داده‌هاست که شاتزمن آن را به‌عنوان جایگزینی برای طرح نظام‌مند روش نظریه برخاسته از داده‌ها ابداع نمود. این طرح مبتنی بر نظریه «تحلیل طبیعی»^۲ است که شاتزمن^۳ آن را به‌عنوان فرایندی شناختی-هنجاری توصیف می‌کند که از طریق جامعه‌پذیری اولیه آموخته شده و به‌طور کلی توسط افراد برای تفسیر و درک تجربیات یا پدیده‌های مسئله‌ساز مفهوم‌سازی شده‌است (کولز و همکاران، ۱۹۹۶، ص. ۳۱۴).

مراحل اصلی در تحلیل ابعاد، بُعدسازی^۴، تمایز^۵ و یکپارچگی^۶ است. در مرحله اول یعنی بُعدسازی، در ابتدا تمامی آنچه در پدیده مورد نظر دخیل است کدگذاری می‌شود؛ سپس به محض تراکم کدها، با گروه‌بندی کدهایی با ماهیت مشابه، به ساخت ابعاد و نامگذاری (عمل تعیین) می‌پردازیم. در مرحله دوم، یعنی تمایز، به تعیین اهمیت نسبی هر بعد از دیدگاه پژوهشگر می‌پردازیم یعنی ابتدا براساس دیدگاه پژوهشگر، به تعیین چشم‌انداز پرداخته و سپس اهمیت مابقی ابعاد را با توجه به چشم‌انداز تعیین می‌نماییم. در مرحله سوم، یعنی یکپارچگی، مجدداً به گردآوری ابعاد در کنار یکدیگر در قالب یک ماتریس تبیینی می‌پردازیم (اشتراوس و کربین، ۱۹۹۰؛ کولز و همکاران، ۱۹۹۶، صص. ۳۱۶-۳۱۷). ماتریس تبیینی، سنگ‌بنای فرایند تحلیل ابعاد و یک چهارچوب اصلی برای تحلیل پیچیدگی یک وضعیت مسئله‌ساز است که شامل چشم‌انداز، زمینه، شرایط، فرایند و پیامدهاست (شاتزمن، ۱۹۹۱، ص. ۳۰۸؛ به نقل از شوارتز، ۲۰۰۹، ص. ۵۶).

در پژوهش حاضر نیز، پس از طراحی و تدوین پروتکل مصاحبه بر اساس اصول طراحی ابزار (بنی‌اسدی و صالحی، ۱۳۹۸) مطالعه و تحلیل عمیق پیشینه پژوهش و کسب تجربه‌ای در زمینه موضوع مورد مطالعه و نظر متخصص همکار، با اجرای آزمایشی مصاحبه و اصلاحات نهایی، به اجرای مصاحبه پرداخته‌شد. پس از اتمام نخستین مصاحبه، کار تحلیل داده‌ها توسط پژوهشگر شروع شد. در مرحله نخست پس از چندین بار مطالعه متن مصاحبه به کدگذاری عبارات و جمله‌های مهم در داده‌ها با کمک تحلیل طبیعی و با نرم افزار مکس کیودا^۷ و بر اساس هدف پژوهش و ایده اصلی پژوهش تحلیل ابعاد (یعنی «همه آنچه در پدیده درگیر است») پرداخته شد، سپس با تراکم ساختن کدهایی با ماهیت مشابه و گروه‌بندی آنها ابعاد شکل گرفتند و این ابعاد همزمان با شکل‌گیری، نام‌گذاری شدند. در این مرحله اهمیت و جایگاه هر بعد مشخص نبود؛ لذا در مرحله دوم به تعیین اهمیت نسبی ابعاد پرداختیم. ابتدا مهم‌ترین و متمرکزترین بعد را تحت عنوان چشم‌انداز مشخص نمودیم و سپس بر اساس چشم‌انداز، اهمیت و همچنین ارتباط و یا بی‌ربط بودن سایر ابعاد مشخص گردید. در مرحله سوم بنابر اهمیت هر بعد و ارتباط آن با پرورش کودکان پژوهنده، و بر اساس چشم‌انداز، هر کدام از ابعاد جایگاه مشخصی را در ماتریس تبیینی تحلیل ابعاد به دست آوردند و بنابراین بار دیگر ابعاد در کنار یکدیگر برای ساخت ماتریس تبیینی گرد آمدند. در مرحله نهایی پس از ترسیم ماتریس بر اساس تحلیل روابط میان عناصر آن و شکل‌گیری فرضیه‌ها، تکوین یک نظریه میانی ممکن شد.

1. Middle-range theory
2. Natural Analysis
3. Schatzman
4. Dimensionalizing
5. Differentiation
6. Integration
7. MAXQDA

میدان پژوهش، نمونه و نمونه‌گیری

متخصصان تعلیم و تربیت، متخصصان حوزه کودک، والدین و مربیان مراکز پیش از دبستان در دو شهر قم و تهران، شرکت‌کنندگانی هستند که به روش‌های نمونه‌گیری ملاکی^۱ و گلوله‌برفی^۲ انتخاب شدند. به نحوی که ابتدا ملاک‌هایی برای هر گروه از مطلعین (متخصصان تعلیم و تربیت و کودک، والدین و مربیان مراکز پیش از دبستان) تعریف شد و بر اساس آن ملاک‌ها چند نمونه اولیه در شهر تهران انتخاب شدند. پس از آن به دلیل تعداد محدود مطلعین شناسایی شده و ناآشنایی با مطلعین دیگر، با استفاده از فن گلوله‌برفی، از طریق نمونه‌های اولیه با چندین مطلع دیگر آشنا شدیم. اما از میان این افراد معرفی شده تنها نمونه‌هایی انتخاب شدند که بتوانند در فرایند گردآوری داده‌ها، به غنی‌سازی خزانه داده‌های مورد نیاز کمک کنند تا امکان ساخت نظریه فراهم شود و این همان فن نمونه‌گیری نظری است (بازرگان، ۲۰۱۲، ص. ۵۵). یعنی همزمان که نظریه کامل‌تر می‌شود، از میان نمونه‌های معرفی شده بر حسب نیاز در فرایند تکوین نظریه انتخاب می‌شود (جلالی، ۲۰۱۲، ص. ۳۱۴). بر اساس این نمونه‌گیری نظری، افراد منتخب یعنی مرتبط‌ترین و مناسب‌ترین مطلعین کلیدی معرفی شده، متعلق به دو شهر قم و تهران بودند. حال از آنجایی که پژوهشگران شناخت کاملی از محیط این دو شهر داشتند و همچنین به شناخت جامعی از متخصصان، مربیان و والدین آگاه در این دو شهر دست یافتند، آنها به این نتیجه رسیدند که می‌توان با استفاده از ظرفیت این افراد به یک شناخت عمیق در مورد پرورش کودکان پژوهنده و ابعاد آن دست یافت؛ لذا این پژوهش در این بافت انجام شد. در نهایت پس از انجام ۲۰ مصاحبه، پژوهشگران به سطح مناسبی از اشباع داده‌ها دست یافتند؛ لذا فرایند گردآوری داده‌ها در این مرحله متوقف شد. در جدول شماره ۱، ملاک‌های انتخاب مصاحبه‌شوندگان آورده شده است.^۳

جدول شماره ۱. ملاک‌های نمونه‌گیری

گروه	ملاک
متخصصان تعلیم و تربیت و کودک	تحصیلات عالی در رشته‌های مرتبط با تعلیم و تربیت و کودک با سابقه تخصصی کار در حوزه کودک در دو شهر قم و تهران
والدین	آگاهی و دغدغه‌مندی آنها نسبت به مسائل تربیتی و پرورشی کودکان و تحصیلات یا مطالعات مرتبط در حوزه کودک در دو شهر قم و تهران
مربیان مراکز پیش از دبستان	دارا بودن روش تدریس پژوهش‌محور و تحصیلات مرتبط با رشته‌های تعلیم و تربیت و کودک در دو شهر قم و تهران

پس از تحلیل ۲۰ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با روش تحلیل طبیعی و همچنین با استفاده از نرم افزار مکس کیودا، تعداد ۲۶۵۰ کد اولیه، ۱۰ مقوله و ۴۵ زیرمقوله به دست آمد. لازم به ذکر است برای افزایش میزان صحت و اعتمادپذیری یافته‌های پژوهش از چندسویه‌سازی منابع گردآوری داده‌ها (متخصصان، والدین و مربیان) استفاده شد. در نهایت به منظور افزایش میزان صحت و قابلیت اعتمادپذیری یافته‌ها، نتایج را به افراد شرکت‌کننده در مصاحبه، عودت داده و بازخورد آنها را در نتیجه نهایی لحاظ نمودیم.

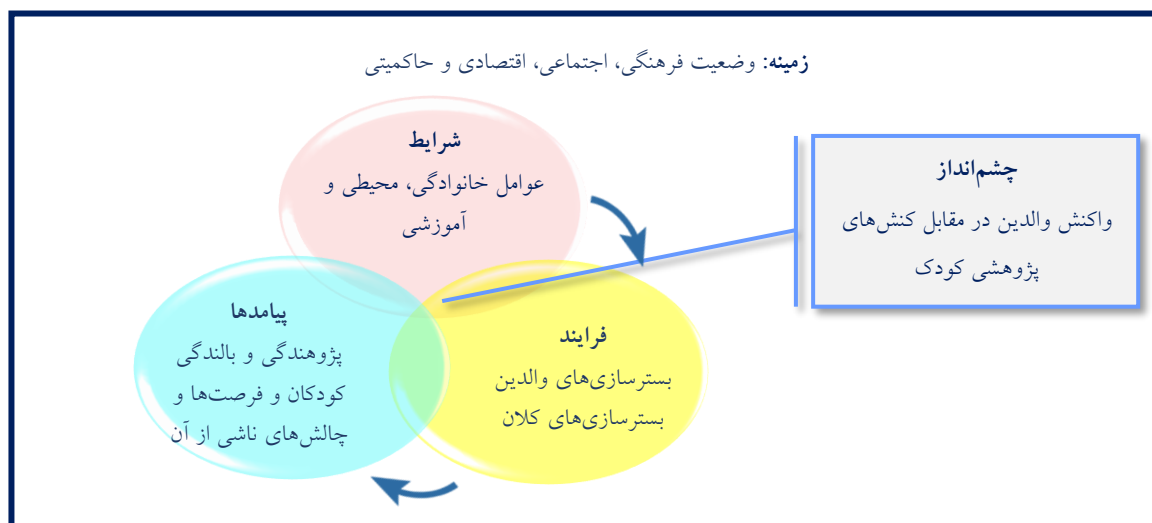
یافته‌های پژوهش

در این بخش ابتدا ماتریس تبیینی پژوهش حاضر (شکل شماره ۱) را ارائه و سپس به تبیین ابعاد شناسایی شده خواهیم پرداخت. در نهایت در انتهای بحث تصویری از نقشه مفهومی ابعاد پرورش کودکان پژوهنده (شکل شماره ۲)، برای فهم بهتر مطالب ارائه خواهد شد.

1. Criterion Sampling

2. Snowball Sampling

۳. در این بخش جدول مشخصات مصاحبه‌شوندگان، جدول مشخصات مصاحبه‌های انجام شده و همچنین فرایند گردآوری داده‌ها به دلیل محدودیت واژگان حذف شده است که این موارد حذف شده، در سند اصلی این پژوهش (پایان‌نامه) قابل دسترسی است.

شکل شماره ۱. ماتریس تبیینی ابعاد پرورش کودکان پژوهنده

در این ماتریس، که نتیجه نهایی و تصویری از مجموعه سازمان‌یافته‌ای از نتایج این پژوهش است، «چشم‌انداز» بعد مرکزی و متمرکزترین بعد پدیده مورد بررسی است. همچنین «زمینه» عبارت است از موقعیت یا محیطی که ابعاد در آن تعبیه شده‌اند. «شرایط» نیز ابعاد برجسته‌ای هستند که عمل یا تعامل را تسهیل، مسدود و یا شکل می‌دهند. «فرایند» کنش‌ها یا تعاملاتی هستند که توسط شرایط تحت تأثیر قرار می‌گیرند. «پیامدها» شامل نتایج اقدامات یا تعاملات خاص (فرایندها) هستند و یا به عبارتی پیامدها نتایج فرایندهاست (شاتزمن، ۱۹۹۱؛ به نقل از کولز و همکاران، ۱۹۹۶، ص. ۳۱۹). به بیانی دیگر، ماتریس تبیینی از «چشم‌انداز» در «زمینه» تحت «شرایط» و «اقدامات مشخص» با «پیامدها» داستان یک پدیده را بر حسب یک منطق تبیینی چهارچوب‌بندی می‌کند (شاتزمن، ۱۹۹۱، ص. ۳۰۸؛ به نقل از شوارتز، ۲۰۰۹، ص. ۵۱).

تبیین ابعاد شناسایی شده پرورش کودکان پژوهنده

۱. بعد مرکزی یا چشم‌انداز

این بُعد، مهم‌ترین بُعد از ابعاد مؤثر در یک پدیده است که به عنوان بُعد مرکزی یا چشم‌انداز شناخته می‌شود که دارای قدرت تبیین حاصل نهایی فرایند پژوهش است و بیشترین توضیحات را در مورد رابطه بین ابعاد ارائه می‌دهد (کولز و همکاران، ۱۹۹۶، ص. ۳۱۹). به همین سبب توانایی طرح‌نگاری داده‌ها و سازماندهی همه ابعاد را در ماتریس تبیینی دارد. چنانچه بورز و شاتزمن می‌گویند هر چشم‌انداز در تعیین ارتباط، برجستگی و یا بی‌ربط بودن ابعاد مؤثر است (۲۰۰۹، صص. ۹۳-۹۴). از آنجایی که پژوهش حاضر پیرامون کودکان خردسال زیر هفت سال است، در داده‌های گردآوری شده نقش والدین پررنگ‌ترین و اساسی‌ترین نقش در پرورش کودکان پژوهنده شناسایی شده است. به تبع این موضوع، بعد مرکزی مهم‌ترین نقش از نقش‌های والدین در پرورش کودکان پژوهنده است که این نقش، همان سبک رفتاری والدین با کودک در مواجهه کودک با موقعیت‌های پژوهشی است.

واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک

خانواده نخستین نظام ارتباطی کودکان و مهم‌ترین بستر رشد و سلامت جسمی و روانی آنهاست. در میان اعضای خانواده والدین اصلی‌ترین نقش را ایفا می‌کنند و از میان والدین، مادر نقش محوری‌تری نسبت به پدر دارد. همان‌گونه که (بارت، ۲۰۰۶) به نقش

محوری مادر در تحول روانی و عاطفی کودک اشاره می‌کند؛ چرا که مادر به عنوان نقش اول تربیت در خانواده، بیشترین موقعیت‌های تعاملی با کودک را دارد (شکوهی‌یکتا و همکاران، ۲۰۱۲، ص ۳).

در پژوهش حاضر، مهم‌ترین تأثیر والدین در پرورش کودکان پژوهنده از منظر مصاحبه‌شوندگان، نوع برخورد والدین با کودک در موقعیت‌های کنجکاوی، حل مسئله و پژوهندگی کودک است. در حقیقت آنچه پژوهنده شدن کودک را تضمین می‌کند، واکنش مناسب والدین در برابر کنش کنجکاوانه و پژوهشگرانه کودک است. به عبارتی با تأمل بر روایت‌های شرکت‌کنندگان می‌توان به حساسیت بسیار بالای پژوهندگی کودک نسبت به واکنش‌های والدین در برابر کنش‌های پژوهشی‌ای که برای کودک پیش می‌آید، پی برد. واکنش‌های مناسب والدین سبب تقویت و واکنش‌های نامناسب آنها سبب خاموش شدن تدریجی رفتارهای پژوهشی و کنجکاوانه کودک می‌شود.

جدول شماره ۲. عناصر مربوط به بُعد چشم‌انداز

عناصر ماتریس	بعد اصلی	روایت‌های شرکت‌کنندگان
		شرکت‌کننده شماره ۱۲ می‌گوید:
	واکنش والدین در	«به نظر من قطعاً اولین و مهم‌ترین فرد در این فرایند مادر و بعد پدر. چون پدر و مادر بیشترین و نزدیک‌ترین ارتباطات رو با کودک دارند و خوب به همین خاطر می‌تونن بیشترین تأثیر رو بذارن».
چشم‌انداز	برابر کنش‌های پژوهشی کودک	شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «نوع برخورد والدین با کودک تو این فرایند خیلی مهمه. مثلاً وقتی بچه سؤال می‌پرسه و حرف می‌زنه بابا نگو اه چقدر حرف می‌زنی برو با تبلت بازی کن. یا مثلاً وقتی مامانه داره آشپزی می‌کنه و بچه مدام سؤال می‌پرسه مامان نگوه اخ ساکت حواسم پرت میشه».

۲. زمینه

در تحلیل ابعاد، زمینه عبارت از موقعیت یا وضعیتی است که ابعاد در بستر آن قرار می‌گیرند. در این پژوهش زمینه شامل وضعیت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حاکمیتی است که تمام ابعاد از جمله چشم‌انداز، شرایط، فرایند و پیامدها را در دل خود جای می‌دهد و به نوعی زمینه‌ساز شکل‌گیری تمامی ابعاد است. در ادامه چهار وضعیت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حاکمیتی را همراه با روایت‌های شرکت‌کنندگان بررسی خواهیم کرد.

۱.۲. وضعیت اقتصادی

در مسائل اقتصادی خانواده، افراط و تفریط نتیجه نامطلوبی دارد. یعنی سطح رفاه بسیار بالا و بسیار پایین، هر دو دارای معایبی هستند. به طور مثال اگر خانواده‌ای در رفاه بالای اقتصادی باشد یکسری معایبی دارد از جمله اینکه مسئله و نیاز برای کودک حذف می‌شود و کودک با دسترسی به هرآنچه که می‌خواهد دیگر به دنبال رفع نیاز و یا حل مسئله نمی‌رود. به‌طور کلی در زمینه تأثیر شرایط اقتصادی خانواده بر پرورش کودکان پژوهنده می‌توان به موارد زیر (جدول شماره ۳) اشاره نمود:

جدول شماره ۳. عناصر مربوط به بُعد زمینه (وضعیت اقتصادی)

عناصر ماتریس	بعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
		توانایی فراهم کردن امکانات رفاهی برای کودک	شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید: «با وضعیت اقتصادی نرمال شما می‌تونید وسایل جدید و متناسب در اختیار کودک بذارید... اتفاق مناسب بازی...خونه مناسب و راحت...».
زمینه	وضعیت اقتصادی	اشتغال اجباری هر دو والد	شرکت‌کننده شماره ۱ می‌گوید:

	<p>«والدینی که مجبورن تو این شرایط اقتصادی هر دو برن سرکار، این مسئله تو پرورش مهارت‌های کودکشون دخیله. هر چقدر خود والدین بتونن متولی بحث تربیت و پرورش کودکشون باشن خیلی احتمال موفقیت کودک بیشتره».</p>
<p>تک فرزندی خانواده</p>	<p>شرکت‌کننده شماره ۱ می‌گوید: «بحث شرایط اقتصادی تو بحث فرزندآوری و تصمیم به تک‌فرزندی یا چندفرزندی والدین دخیله و اگر کودک تک‌فرزند بمونه اثرات منفی زیادی داره».</p>
<p>عصبیت و استرس والدین و رفتارهای تکانه‌ای آنها با کودک</p>	<p>شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «... من والد ارزش و اولویت برام اینه که بچم مهارت‌های شناختیش بالا باشه، ولی وقتی فشار اقتصادی روی منه یکیش این میشه که منو به سمت عصبیت و استرس میبره و اضطرابی که من دارم باعث میشه نتونم تمرکز داشته باشم روی فاکتورهای مهم تربیتیم و اولویت‌هایی که برای فرزندم دارم...».</p>
<p>ترس والدین از آسیب زدن کودک به وسایل خانه</p>	<p>شرکت‌کننده شماره ۱ می‌گوید: «بچه ممکنه وسایل خونه رو خراب کنه، از یک طرف اگر کودک رو والدین نهی کنن تأثیر نامطلوبی روی کودک داره، از یک طرف هم اگر کودک رو نهی نکنن وسایل خونه خراب میشه... اونم تو این شرایط اقتصادی نامطلوب...».</p>
<p>خرید منزل مسکونی متناسب</p>	<p>شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید: «یکی از تأثیرات مهم شرایط نابسامان اقتصادی، خانه‌های کوچک آپارتمانی است که به جهت متراژ پایین خانه‌ها و رعایت فرهنگ آپارتمان نشینی عملاً کودکان در خانه‌ها زندانی می‌شوند».</p>
<p>محدودیت امکانات کودک</p>	<p>شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «...ابزارهای مورد نیاز کودک به خاطر عوامل و فشارهای اقتصادی نمی‌تونه در اختیار کودک قرار بگیره».</p>

۲.۲. وضعیت فرهنگی

عوامل متعدد فرهنگی به گونه‌ای مستقیم و غیرمستقیم بر پرورش کودکان پژوهنده تأثیرات زیادی دارند. در این بخش تأثیرات مخرب شرایط نامناسب فرهنگی و تأثیرات سطح سواد والدین به صورت مختصر (در جدول شماره ۴) ذکر شده است. همچنین ابعاد تسهیل‌گری و بازدارندگی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات نیز، بیان شده است.

جدول شماره ۴. عناصر مربوط به بُعد زمینه (وضعیت فرهنگی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
		سواد تربیتی والدین	<p>شرکت‌کننده شماره ۵ می‌گوید: «یک مانع مهم کم سواد و کم برخوردار خانواده‌ها نسبت به امور تربیتی و به عبارتی خانواده‌ها فقیرن و اطلاعات لازم رو ندارن».</p>
زمینه	وضعیت فرهنگی	شرایط فرهنگی فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی	<p>شرکت‌کننده شماره ۹ می‌گوید: «برخلاف تصور عموم، عده زیادی از مردم اجازه تحصیلات به فرزندانشان نمی‌دهند و بنابراین آنها بدون آگاهی‌های مناسب یا رسیدن به بلوغ فکری، ازدواج می‌کنند و والد می‌شوند».</p> <p>در بعد تأثیر منفی و بازدارنده فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «... رسانه خودش با تولیدات پر زرق و برق و تجاریش اومده فرصت و دغدغه پژوهش رو از مادر و فرزندش گرفته و این میل رو به مادر و فرزند میده که یکجانشین باشه... از طرفی رسانه برای مادرها به عنوان یک ابزار کمکی خیلی پررنگ شده یعنی مادر ترجیح میده که بچه به جای اینکه بخواد خرابکاری و کثیف‌کاری کنه و از دل اون بخواد چیزی رو یاد بگیره، بشینه جلوی تلویزیون».</p> <p>در بعد تأثیر مثبت و تسهیلگر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی شرکت‌کننده ۱۲ می‌گوید:</p>

«حدأقل فایده‌ای که فضای مجازی برای من در تربیت فرزند داشته اینه که خیلی وقت‌ها مقالات خوبی که به چشمم می‌خوره دانلود می‌کنم و سر فرصت می‌خونم».

۳.۲. وضعیت اجتماعی

در قسمت وضعیت اجتماعی، سه مبحث مهم ارتباطات اجتماعی کودک، وضعیت آگاهی جامعه از اهمیت پرورش کودکان پژوهنده و فشارهای جامعه از جمله کم‌ارزش تلقی کردن جایگاه و وظایف مادری و برچسب‌زنی‌های اجتماعی به والدین و کودک مطرح می‌گردد. در ادامه (در جدول شماره ۵) روایت‌های شرکت‌کنندگان مربوط به وضعیت اجتماعی ارائه می‌شود.

۱.۳.۲. ارتباطات اجتماعی

آنچه در مسئله پرورش کودکان پژوهنده اهمیت دارد، کیفیت و نوع رفتار کودکان با همسالان‌شان است؛ چرا که با وجود همسالان راه کشف، کنجکاوی و پژوهندگی برای کودک هموارتر می‌شود و بسیار مؤثر است. چنانچه یاسمی و همکاران (۲۰۱۴، ص. ۹۴)، برقراری ارتباط با همسالان را از نیازهای اصلی دوره اولیه کودکی می‌دانند.

۲.۳.۲. وضعیت ادراک و آگاهی عمومی و جمعی جامعه از اهمیت پرورش کودکان

یکی از شروط موفقیت در این فرایند، وضعیت آگاهی جامعه از اهمیت پرورش کودکان پژوهنده است؛ چرا که تا این آگاهی ایجاد نشود، تلاشی برای پرورش کودکان پژوهنده صورت نمی‌گیرد.

۳.۳.۲. ارزش‌های اجتماعی

به عبارتی روش‌تر، وضعیت کنونی جامعه به این صورت است که شغل غیر رسمی مادری دارای جایگاهی بسیار پایین و کم‌ارزش است و از سوی دیگر به سبب آگاهی پایین، از سوی جامعه به کودکان پژوهنده و کاوشگر برچسب‌های نامناسبی می‌خورد.

جدول شماره ۵. عناصر مربوط به بُعد زمینه (وضعیت اجتماعی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
		ارتباطات اجتماعی	شرکت‌کننده شماره ۱ می‌گوید: «اگر کودک بتونه با همسال خودش تعامل کنه و با هم به سراغ تجربیات جدید برن، اینا همه در جهت مثبت اثر داره... همچنین همسالانی که کودک با اونها تعامل داره مهمه که از ویژگی کنجکاوی و اکتشاف و حل مسئله و پژوهش برخوردار باشن...».
	وضعیت اجتماعی	وضعیت ادراک و آگاهی عمومی و جمعی جامعه از اهمیت پرورش کودکان	شرکت‌کننده شماره ۱ می‌گوید: «جامعه ما هنوز به این درجه و سطح آگاهی نرسیده که دوران کودکی مهم است و این اثراتش در دوران بزرگسالی مشخص میشه، هنوز باید برای فرهنگ‌سازی تو این زمینه تلاش بشه».
		ارزش‌های اجتماعی	کم ارزش تلقی شدن شغل غیررسمی مادری شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید: «رسانه‌ها جایگاه مراقب یا مادری رو خیلی کم ارزش نشون میدن... اینها باعث میشن کار مادر و سختی کارش کم ارزش تلقی بشه».
			برچسب‌زنی و قضاوت کودک شرکت‌کننده شماره ۱۳ می‌گوید:

«متأسفانه بچه‌های پژوهشگر بهشون برچسب بچه‌های بیش‌فعال، شیطون، بعضاً بی‌ادب و فضول می‌خوره که جایی نباید برن و همه ازشون فرارین. خب اجتماع تا اینجا هیچ همکاری و کمکی به مادر نمی‌کنه».

۴.۳.۲. وضعیت حاکمیتی

وضعیت حاکمیتی شاید در ظاهر تأثیر چندانی بر پرورش کودکان پژوهنده نداشته باشند، اما در واقع شاید یکی از اصلی‌ترین نقش‌ها را برای پرورش کودکان پژوهنده داشته باشند. چرا که پرورش کودکان پژوهنده همان‌طور که در بستر وضعیت اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی شکل می‌گیرد، از وضعیت حاکمیتی نیز تأثیر می‌پذیرد. در ادامه دو مورد از عوامل مربوط به وضعیت حاکمیتی (در جدول شماره ۶) ارائه می‌شود.

جدول شماره ۶. عناصر مربوط به بُعد زمینه (وضعیت حاکمیتی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
زمینه	وضعیت حاکمیتی	فقدان سیاست‌های مناسب حمایت از والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۲ می‌گوید: «کمترین حمایت‌های دولتی از خانواده‌های دارای کودک خردسال، می‌تواند فراهم نمودن منابع آگاهی‌بخش برای پرورش صحیح فرزندان‌شان باشد، که حتی این حمایت هم در کشور ما وجود ندارد، چه برسد به حمایت‌های اقتصادی یا حمایت‌هایی مثل پرستار نوزاد و مسائل دیگر».
		کم‌اهمیتی مسئله آموزش و پرورش کودکان برای سیاست‌گذاران	«هنوز موضوع آموزش و پرورش (به معنای عام، نه به معنای وزارتخانه آموزش و پرورش)، برای سیاست‌گذاران ما موضوع درجه یک و اصلی نیست و این رو شما تو تخصیص بودجه می‌بینید، تو توجهات به وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های متولی اون می‌بینید. این از بحث سیاست‌گذاری که شما برید مطالعه کنید می‌بینید ایرادهای مختلفی داره، هم میزان توجهی که به واسطه بودجه صورت می‌گیره ایرادهای مختلفی داره».

۳. شرایط

منظور از شرایط، مجموعه‌ای از شرایط زمانی و مکانی و موقعیتی خاص، برای پدید آوردن مسئله‌ای خاص است تا افراد با تعاملات و اقدامات خود (فرایند) به آنها پاسخ دهند. به عبارتی شرایط همان ابعادی از پدیده است که بر اقدامات و روابط متقابل (فرایند) اثرگذار است. در این بخش عوامل خانوادگی و محیطی که بر بسترسازی‌های والدین تأثیرگذارند و همچنین عوامل آموزشی بررسی خواهد شد.

۱.۳. عوامل خانوادگی

خانواده‌ها، چه هسته‌ای و چه گسترده از مهم‌ترین عوامل موثر در پرورش کودکان هستند. این تأثیر در خانواده هسته‌ای، کاملاً ملموس و مستقیم، و در خانواده گسترده بیشتر غیرمستقیم است. در ادامه به تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم خانواده هسته‌ای و گسترده (در جدول ۷، ۸ و ۹) اشاره می‌شود.

• والدین (خانواده هسته‌ای)

جدول شماره ۷. عناصر مربوط به بُعد شرایط (عوامل خانوادگی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
عوامل خانوادگی شرایط	بُعد اصلی	سبک تربیت شدن والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید: «سبک تربیتی خود والدین در کودکی هم مهمه. اینکه خود اونها با چه سبکی بزرگ شدن. یعنی مثلاً اگر با سبک کنترل‌گری بزرگ شده باشن... کودکشون رو کنترل می‌کنن».
		وسواس‌های والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۳ می‌گوید: «یکی از موانع مهم وسواس‌های والدین هستند که حالا به خاطر مرتب بودن خونه، کثیف‌بودن اجسام و چیزای دیگه حیطه فعالیت بچه‌ها رو محدود می‌کنن».
		تفاهم یا تفاوت‌های نظری والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۳ می‌گوید: «تفاوت‌های فکری و نظری والدین در تربیت، یکی از موانع مهمه که این مسئله کار والدین رو خیلی سخت می‌کنه. همچنین باعث تعارض برای بچه میشه و استرس و اضطراب بچه رو بالا می‌بره».
		مشغله‌های والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۲ می‌گوید: «من و همسرم هردو مشغله‌های زیادی داریم؛ به حدی که مجبوریم گاهی در حال کار کردن با بچه هم بازی کنیم و خودمون می‌دونیم این بازی برای بچه ما اونقدر مؤثر نیست، چون توجه و حضور کامل ما رو حس نمی‌کنه... از طرفی هردومون به خاطر خستگی زیاد با هر کنجکاوی دخترم از کوره در میریم و این خیلی بده».
		آگاهی و دغدغه‌مندی والدین	شرکت‌کننده شماره ۸ می‌گوید: «قبل از آگاهی دادن به مادر، باید مادرو دغدغه‌مند کرد چون اگر مادر دغدغه‌ش بشه پرورش فرزندش، خودش به دنبال افزایش دانش و آگاهی از این مسئله میره».
		ویژگی‌های شخصیتی والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۱ به یکی از ویژگی‌های نامطلوب والدین یعنی کنترل‌گری اشاره می‌کنند و می‌گویند: «این مسئله پرورش کودک پژوهنده خیلی هم بستگی به روحیه والدین داره یعنی مثلاً والدین کنترل‌گر نمی‌تونن بچه‌هایی رو پرورش بدن که قدرت حل مسئله داشته باشن چون می‌خوان همه مسائل رو خودشون حل کنن و دائم مراقب بچه باشن».
		تک فرزندی یا چندفرزندی	شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید: «تعدد فرزندان یک عامل تسهیل‌گره، اگر والدین تک‌فرزند باشن مدام چکش می‌کنن، ازش مراقبت می‌کنن، کنترلش می‌کنن...».
		آپارتمان نشینی	شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «یکی از موانع همین زندگی آپارتمانی و زندگی متکی به تکنولوژی که مجال مشاهده و ادراک رو از بچه‌ها می‌گیره و ارتباط اونها رو با همسالانشون کم می‌کنه».
		تفاخر به داشته‌ها و تجمل‌گرایی	شرکت‌کننده شماره ۱۳ می‌گوید: «تجملی شدن وسایل خانه و سبک زندگی، محیط را برای پژوهنده شدن کودک فقیرتر می‌کنه چون که هر چه والدین زندگی تجملاتی‌تری داشته باشن براشون سخت‌تره کودک رو در آن محیط برای فعالیت‌های دلخواهش آزاد بذارن و البته ایمن کردن این محیط برای فعالیت‌های بچه، کار خیلی سختیه».

ویژگی‌های والدین

سبک زندگی والدین

شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید:

«مادر شاغلی که هشت ساعت مفید روزش رو در اداره‌ای جایی گذرونده، حالا برای کودکش انرژی و توان نداره و نمی‌تونه بذاره بچه بریز و بیاش و کثیف‌کاری بکنه (چون تربیت کودک پژوهنده زیر هفت سال مجموعه‌ای از کثیف‌کاری‌ها و بهم‌ریختگی‌هاست)».

• اطرافیان (خانواده گسترده)

جدول شماره ۸. عناصر مربوط به بُعد شرایط (عوامل خانوادگی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
شرایط	عوامل خانوادگی	اطرافیان والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۱ می‌گوید: «نکته مهم دیگه آرامش دادن به مادرهاست. معمولاً تازه مادرهای جوان سبک فرزندپروری‌شون مورد انتقاد بقیه‌ست و خیلی کم پیش میاد که بقیه همراه و حمایتگر باشن».
		همسو بودن مبانی تربیتی اطرافیان با والدین	شرکت‌کننده شماره ۱۴ می‌گوید: «اطرافیان خیلی مهمند. اگر اطرافیان و کسانی که باهاشون رفت و آمد داریم سبکی شبیه به خودمون رو داشته باشن باعث تقویت روحیه پژوهندگی کودک میشن...».

• مشترک

جدول شماره ۹. عناصر مربوط به بُعد شرایط (عوامل خانوادگی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
شرایط	عوامل خانوادگی	حاکمیت آرامش در خانواده	شرکت‌کننده شماره ۸ می‌گوید: «مهم‌تر از همه عوامل به نظرم شرایط خانوادگی است. اگر در خانواده شرایط آرامی حاکم باشه... قدم اول در پرورش کودک پژوهنده برداشته شده‌است».

۲.۳. عوامل محیطی

عوامل محیطی چه به صورت فیزیکی و چه به صورت روانی تأثیر پنهان اما بسزایی در پرورش کودکان پژوهنده دارد (اندرسون، ۲۰۱۹/۱۴۰۲). در این قسمت منظور از محیط فیزیکی، خانه و منظور از محیط روانی، القائات و واکنش‌های اطرافیان یا افراد دیگر در جامعه است که هم بر والدین و هم بر کودک تأثیرات نامطلوبی می‌گذارد. در جدول شماره ۱۰ روایت‌های مربوط به محیط فیزیکی و روانی ارائه می‌شود.

جدول شماره ۱۰. عناصر مربوط به بُعد شرایط (عوامل محیطی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
شرایط	عوامل محیطی	محیط فیزیکی	شرکت‌کننده شماره ۱۷ می‌گوید: «بزرگترین مانع خونه‌هاست... این بچه‌ها واقعا گناه دارن که باید تو جای کوچیک زندگی و بازی کنند، خونه‌های آپارتمانی که هر لحظه باید بگیم سروصدا نکن، ندو، به این دست نزن، این کارو نکن واقعا بزرگترین مانعه».
		محیط روانی	شرکت‌کننده شماره ۱۲ نیز از تجربه برخورد اطرافیان با دوستش که یک مادر است چنین می‌گوید:

«خیلی اوقات بیشترین مسئله برای دوست من که یک پسر دو ساله داره، برخورد اطرافیان با مدل مادرانگیشه. اینکه همه مدام بهش میگن بچه تو جمع کن، دعواش کن، نذار به این دست بزنه کثیفه، نذار این کارو بکنه...»

۳.۳. عوامل آموزشی

در پژوهش حاضر از آن جهت که به مطالعه ابعاد پرورش کودکان پژوهنده در گروه سنی زیر هفت سال (چهار تا هفت سال) پرداخته‌ایم، لذا عوامل مربوط به مدرسه چندان تناسبی با گروه هدف این پژوهش ندارد. بنابراین در این قسمت به ذکر عوامل کلی و عوامل مربوط به مراکز آموزشی پیش از دبستان پرداخته (جدول شماره ۱۱) خواهد شد.

جدول شماره ۱۱. عناصر مربوط به بُعد شرایط (عوامل آموزشی)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
			شرکت‌کننده شماره ۱۴ می‌گوید: «یک نکته مهم سبک تربیتی رایج تو نظام آموزشی پیش از دبستانه. اگر سبک‌شون پرورش آدم‌های مقلد، قالبی و عرفی باشد و یا افرادی رو صرفاً برای وضع موجود پرورش بده این‌ها خب قاعدتاً اون مهارت‌های پژوهندگی درشون اون طوری که باید شکل نمی‌گیره... یک مورد دیگه اینکه نگرش حاکم بر نظام آموزشی که نگرش حافظه‌محوره، یعنی نگرش پاسخگویییه نه نگرش پرسشگری...»
			شرکت‌کننده شماره ۱ در مورد مربیان می‌گوید: «در مورد مربی‌ها اون چیزی که من دیدم که البته خیلی شایع و تلخ بود این بود که بیشتر مربی‌ها کم‌حوصله بودند... یکی از ویژگی‌های این دوران اینه که مربی باید بتونه با بچه‌ای که قدرت منطق و استدلال بزرگسالان رو نداره باهاش به زبان کودکانه صحبت کنه و حوصله‌شو از دست نده.»
			شرکت‌کننده شماره ۱۴ می‌گوید: «کتاب‌های آموزشی خیلی مهمند. این کتاب‌ها اگر روحیه مبارزه کردن، تلاش کردن، چالش‌برانگیزی و ماجراجویی و کنش‌گری و نه واکنش‌گری) به بچه بده قطعاً می‌تونه اثرگذار باشه.»
عوامل آموزشی	عوامل آموزشی	محتوا	شرکت‌کننده شماره ۱۴ می‌گوید: «تدریس‌مون باید بر اساس پژوهش‌محور کردن فرایند یادگیری باشه نه فقط فرایند انتقال. یعنی شیوه تدریس و رویکرد و پارادایم تدریس‌مون باید اصلاح بشه...»
			شرکت‌کننده شماره ۱۲ می‌گوید: «... شیوه ارزشیابی حافظه‌محور برای بچه سمه. ارزشیابی تو ستین پیش از دبستان، فقط برای این باید باشه که ببینیم چه مهارت‌هایی رو به دست آورده بنابراین باید به سمت ارزشیابی‌های عملی و بازی‌محور بریم که اصلاً بچه‌ها فرایند ارزشیابی‌شون رو متوجه نشن.»
			خطر آموزش مستقیم قبل از هفت‌سالگی شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «...متأسفانه بسیاری از مادرها تلاش می‌کنن بچه‌هاشون رو به مهدهایی بفرستن که حتماً مسئله آموزش قبل از سن مدرسه در اونجا فعال باشه...»
			خطر انباشت اطلاعات شرکت‌کننده شماره ۸ می‌گوید: «تراکم آموزش و انباشت زیاد اطلاعات می‌تونه مانع مهمی برای کودکان زیر هفت سال برای این مهارت‌ها باشه...»

۴. فرایند

منظور از فرایند همان تعاملات و اقدامات خاصی است که افراد در پاسخ به پدیده خاص مورد نظر انجام می‌دهند تا به نتیجه مطلوب دست یابند. در این قسمت دو محور تعاملات و اقدامات والدین و تعاملات و اقدامات کلان حاکمیتی و فرهنگی مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱.۰۴. بسترسازی‌های والدین

منظور از بسترسازی والدین، تمامی کنش‌ها و واکنش‌های زمینه‌ساز والدین جهت پرورش کودکان پژوهنده است که موارد آن در (جدول شماره ۱۲) آورده می‌شود.

جدول شماره ۱۲. عناصر مربوط به بُعد فرایند (بسترسازی‌های والدین)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
		توجه به کودک	شرکت‌کننده شماره ۲۰ می‌گوید: «تشویق کوچکترین کارها و حرکتی که حاکی از تفکر حل مسئله باشد خیلی کار راه‌اندازه، با سؤال‌هاشون با هیجان کافی برخورد کنی و با توجه کامل جوابشون رو بدی...».
		تأمین آزادی کودک	شرکت‌کننده شماره ۲۰ می‌گوید: «یکی از وظایف والدین اجتناب از سلب آزادی کودک. تو خونه ما فاطمه‌سادات تقریباً ممانعت بازی با هیچ وسیله‌ای رو نداره مثلاً امروز می‌خواد آب بازی کنه، آب بازی می‌کنه اما خب بهش توضیح هم میدیم و شرایط داره».
		همراهی و حمایت کودک	شرکت‌کننده شماره ۱۹ با بیان تجربه دوران کودکی‌اش چنین می‌گوید: «... پدرم با حوصله بود و من کنارش راز بقا و حیات وحش نگاه می‌کردم و اون قسمت‌هایی که فهمش برای من سخت بود رو برای من به زبون خودم توضیح می‌داد از طرفی وقتی تو طبیعت بودیم خیلی پدرم در مورد گونه‌های جانوری توضیح می‌داد و منو سوق می‌داد به سمت اینکه تجربه کنم، لمس کنم...».
فرایند	بسترسازی‌های والدین	زمینه سازی برای کسب تجارب	شرکت‌کننده شماره ۸ می‌گوید: «تو زمینه مهارت‌ها و تجارب تا حدی که امکانش باشه و براش خطری نداشته باشه سعی می‌کنم زمینه‌ش رو براش فراهم کنم... سعی می‌کنم همراهش باشم مثلاً دوخت و دووز، آشپزی، شستن ظرف‌ها...».
		فراهم نمودن محیط غنی و ایمن	شرکت‌کننده شماره ۱۴ می‌گوید: «محیط می‌تونه یکی از عوامل مؤثر باشه. محیط ساختار یافته سمه برای کودکان، محیطی که پر از ابهام و سؤال باشه خیلی می‌تونه خوب باشه برای کودکان».
		تشویق کودک	شرکت‌کننده شماره ۱۳ می‌گوید: «ایمن‌سازی محیط خونه یکی دیگه از عوامل مهمه چون والدین خیالشون راحت‌تر میشه برای اینکه بچه رو آزاد بذارن.».
		ارتباط کودک با طبیعت	شرکت‌کننده شماره ۱۸ می‌گوید: «تشویق یه باز خورد مؤثر برای کودک که رفتارش رو تقویت می‌کنه. طبیعتاً اگر رفتارهای کنجکاوانه و پژوهش محور کودک مورد تشویق والدین و مخصوصاً مادر قرار بگیره، رفتار پژوهش محور کودک روز به روز قوی‌تر می‌شود».
			شرکت‌کننده شماره ۱۱ از تجربه فوق العاده دوره طبیعت‌گردی چنین می‌گوید: «...یه دوره گردشگری راه انداختیم با دوستانمون و هر هفته می‌رفتیم پارک بدون هیچ هزینه خاصی. پسر من با گروه همسالانش بود و یک مربی هم که از دوستانمون بود کمک می‌کرد. طی این دوره، خوب شنیدن، خوب دیدن و خود ارتباط با طبیعت، خیلی به پسر من کمک کرد».

اجتناب از قضاوت، تمسخر و برجسب‌زنی به کودک	شرکت‌کننده شماره ۱۴ می‌گوید: «...مقایسه کردن کودکان ضد روحیه پژوهندگیه مثلاً اینکه بگی ببین فلانی این کارو کرد اما تو نمی‌تونی. یکی اجتناب از مقایسه غلط و یکی اجتناب از برجسب‌زنی. اینها دو آفتن که دقیقاً نقطه مقابل پرورش کودک پژوهنده.»
اجتناب از انباشت اطلاعات در کودک	شرکت‌کننده شماره ۱۹ می‌گوید: «من سعی می‌کنم ذهن بچمو پر از اطلاعات نکنم چون بچه انقدر فکرش درگیر این چیزا میشه که دیگه به پژوهش فکر نمی‌کنه.»
اجتناب از نظارت مستقیم و کنترل‌گری	شرکت‌کننده شماره ۳ می‌گوید: «موانع بیشتر به نظرم به خاطر دخالت‌ها و نظارت مستقیم و بی‌جای پدر مادهاست که می‌تونه قدرت تفکر و خلاقیت و پژوهش رو از بچه‌ها سلب کنه...»

۲.۴. بسترسازی‌های کلان

بخشی از بسترسازی‌ها در حوزه اختیارات والدین نیست و به فرهنگ‌سازی اجتماعی و یا سیاست‌گذاری‌های کلان جامعه مربوط می‌شود. موارد این نوع از بسترسازی برای پرورش کودکان پژوهنده در جدول شماره ۱۳ ارائه می‌شود.

جدول شماره ۱۳. عناصر مربوط به بُعد فرایند (بسترسازی‌های کلان)

عناصر ماتریس	بُعد اصلی	زیربُعدها	روایت‌های شرکت‌کنندگان
فرایند	بسترسازی‌های کلان	بهبود وضعیت اقتصادی	شرکت‌کننده شماره ۸ می‌گوید: «من فکر می‌کنم کمترین کاری که دولت‌ها می‌تونن بکنن اینه که لاقط دغدغه‌های اقتصادی خانواده‌ها رو کم کنن... تا بعد بتونن فرزندآوری کنن و به پرورش سالم جسمی و روحی فرزندشون فکر کنن.»
		آگاهی بخشی به والدین	شرکت‌کننده شماره ۷ می‌گوید: «حرفی که در ژاپن به رئیس آموزش و پرورشش زدم این بود که اول به مربیان و والدین آموزش دهید سپس کل کودکان به راحتی آموزش می‌بینند.»

۵. پیامدها

۱.۵. پژوهندگی و بالندگی کودکان

منظور از پیامدها، نتایج اقدامات و روابط متقابل و تعاملات خاصی است که افراد در پاسخ به پدیده خاص مورد نظر انجام می‌دهند. به عبارت دیگر، پیامدها، نتایج اقدامات و تعاملات افراد (فرایند) هستند. با فرض انجام اقدامات مناسب از سوی والدین و جامعه و حاکمیت، نتیجه زمینه‌سازی‌های والدین و زمینه‌سازی‌های کلان، پرورش یافتن کودکی بالنده و پژوهنده می‌شود که این نیز به دنبال خود پیامدهایی دارد.

۲.۵. پیامدهای پرورش کودکان پژوهنده

کودکان پژوهنده در آینده باعث تغییر و تحولاتی در زندگی خود، خانواده و جامعه‌شان می‌شوند. این تحولات گاهی مثبت است که از آن به عنوان فرصت‌ها یاد می‌شود و گاهی منفی که از آن به عنوان چالش‌ها یاد می‌شود. مهم‌ترین نکته این است که در صورت آمادگی خانواده و جامعه و پرورش صحیح کودک تمام آن تغییر و تحولات پیش‌رو تبدیل به فرصت شده و تهدیدها کاهش می‌یابد. در ادامه یک نمونه روایت در مورد پیامدهای پرورش کودکان پژوهنده (در جدول شماره ۱۴) و لیستی از فرصت‌ها و چالش‌های پرورش کودکان پژوهنده (در جدول شماره ۱۵) ارائه می‌شود.

جدول شماره ۱۴. عناصر مربوط به بُعد پیامدها (فرصت‌ها و چالش‌های پرورش کودکان پژوهنده)

عناصر ماتریس	ابعاد اصلی	روایت‌های شرکت‌کنندگان
پیامدها	فرصت‌ها و چالش‌های پرورش کودکان پژوهنده	شرکت‌کننده شماره ۱۴ درباره فرصت‌ها و چالش‌های کودکان پژوهنده چنین می‌گویند: «یکی از چالش‌های من این است که آموزش مخصوصاً در ابتدای کار هزینه‌بر تره. بر فرض اگر در این فرایند ضرر و زیان‌هایی رسید و مثلاً به چیزی شکست می‌گیم عیبی نداره و چون می‌خواهیم کودک این مهارت‌ها توش رشد کنه، هزینه‌هایش رو می‌پردازیم ولی فقط در ابتدا این چالش وجود داره...».

جدول شماره ۱۵. عناصر مربوط به بُعد فرصت‌ها و چالش‌های پرورش کودکان پژوهنده

پیامدها	گروه تأثیر پذیر	کدهای استخراج‌شده
فرصت‌ها	کودک	استقلال، کیفیت بهتر زندگی آینده کودک (تحمل بالا، تسلیم‌ناپذیری، احساس موفقیت و خوشبختی، تلاشگری، اجتناب از ظلم‌پذیری، مواجهه صحیح با مسائل و حل مسائل)، دستیابی به مهارت‌های تفکر (خلاقانه، نقادانه، مستقل، جانبی و فازی)، ایجاد شایستگی‌های روانی، حل مسئله، روحیه مطالبه‌گری، و روحیه کارآفرینی.
	خانواده	هدایت والدین به استدلال‌محوری، ایجاد فرصت علم‌آموزی، افزایش مطالعه والدین، افزایش صبر و حوصله والدین.
چالش‌ها	جامعه	بهبود شرایط اقتصادی جامعه، پویایی مراکز علمی، ارتقاء جایگاه علمی جامعه در جهان، بالارفتن شاخص‌های توسعه‌یافتگی کشور، دستیابی به مرجعیت علمی، ابداعات و نوآوری‌های منجر به رفاه افراد، تقویت نظام عقیدتی سیاسی جامعه با وارد کردن انتقادات سازنده پژوهندگان، ارائه راهکارهای خلاقانه برای مسائل جامعه، انسان‌های قانون‌پذیر برای جامعه، آگاهی‌بخشی به دیگران.
	کودک	خطرات جانی برای کودک، طرد افراد پژوهنده در صورت آمادگی ناکافی جامعه، انزوا در صورت سرکوب ابداعات و نوآوری‌ها، سؤال‌ها و چالش‌های ذهنی زیاد، تبدیل به افراد چندپاره و چندشخصیتی در صورت نادرست بودن محتوا و روش پرورش کودک پژوهنده.
چالش‌ها	خانواده	هزینه‌بری پرورش کودکان، فشارهای اقتصادی، آسیب دیدن وسایل والدین، استرس ناشی از خطرات تهدیدکننده کودک، مواجهه با سؤال‌های زیاد کودک و کلافگی، قانع نشدن راحت کودک، تحمل برچسب‌زنی‌های جامعه به خود و فرزندشان، لزوم آمادگی زیاد در مواجهه و تعامل با کودک، اختلافات خانوادگی، صرف زمان زیاد.
	جامعه	هزینه‌بری آموزش در ابتدای کار، ساختارشکنی در جامعه، ایجاد چالش و یا تحول در نظام سیاسی و مذهبی جامعه، جامعه‌پذیری دشوار، پویایی منفی جامعه، ابداعات و نوآوری‌های خطرناک برای جامعه.

در انتهای این بخش برای مرور مباحث در قسمت یافته‌ها، نقشه مفهومی خلاصه‌ای از ابعاد پرورش کودکان پژوهنده (شکل ۲) ارائه می‌گردد.

شکل ۲. نقشه مفهومی ابعاد پرورش کودکان پژوهنده

در ادامه با ارائه چند گزاره^۱، به تکوین نظریه‌ی میانی حاصل از تحلیل داده‌ها و تبیین ابعاد می‌پردازیم.

تکوین نظریه‌ی میانی

بنابر یافته‌های به دست آمده از تحلیل داده‌ها (مصاحبه‌های انجام شده با مطلعین)، و ترسیم ماتریس تبیینی در شکل (۲)، و ضمن توجه به یادداشت‌های فنی (حاشیه نویسی^۲)، می‌توان نظریه‌ی میانی را با چند گزاره شکل داد و چنین نتیجه‌گیری نمود که:

به نظر می‌رسد:

۱. در میان عوامل تسهیلگر پرورش کودکان پژوهنده، مهم‌ترین نقش به عوامل خانوادگی به‌ویژه والدین تعلق می‌گیرد؛ چرا که ویژگی‌های والدین و سبک زندگی آنها و همچنین آرامش محیط خانواده، در دو بعد "واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک" و "بسترسازی‌های والدین" اصلی‌ترین نقش را دارند.
۲. پایین بودن آمادگی پذیرش پدیده کودکان پژوهنده در ابعاد فرهنگی، اجتماعی و حاکمیتی در کیفیت نامناسب سه بعد "واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک"، "بسترسازی‌های والدین" و "بسترسازی‌های کلان" نقش تعیین‌کننده‌ای دارد.
۳. شرایط نابسامان اقتصادی کنونی با کاهش کیفیت در سه بعد "واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک"، "بسترسازی‌های والدین" و "بسترسازی‌های کلان" رابطه‌ی مستقیم دارد.
۴. عوامل محیطی از جمله وسعت، امنیت و جذابیت محیط فیزیکی و آرامش، امنیت روانی و برانگیزانندگی محیط روانی در پرورش کودکان پژوهنده و همچنین در دو بعد "واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک" و "بسترسازی‌های والدین" نقش مؤثری دارد.
۵. عوامل آموزشی با وجود ارتباط مستقیم با پرورش کودکان پژوهنده در فضای مراکز پیش از دبستان، به‌نظر می‌رسد در ابعاد "واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک"، "بسترسازی‌های والدین" و "بسترسازی‌های کلان" به‌صورت غیر مستقیم نقش دارند و تنها در پرورش کودکان پژوهنده می‌توانند به‌صورت مستقیم ایفای نقش کنند.
۶. عوامل اقتصادی و حاکمیتی نقش بسیار پررنگی در بعد "بسترسازی‌های کلان" که باید توسط حاکمیت انجام شود، دارند.
۷. عوامل فرهنگی و اجتماعی در کیفیت سه بعد "واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک"، "بسترسازی‌های والدین" و "بسترسازی‌های کلان" به‌صورت غیر مستقیم نقش دارند.
۸. کیفیت "بسترسازی‌های والدین" و "بسترسازی‌های کلان"، در کیفیت "پرورش کودکان پژوهنده" نقش دارد. به عبارتی می‌توان گفت هر چقدر کیفیت "بسترسازی‌های والدین" و "بسترسازی‌های کلان" بیشتر باشد، احتمال "پرورش کودکان پژوهنده" نیز بیشتر می‌شود.
۹. تقویت روحیه‌ی پژوهندگی در کودکان، تابعی از کیفیت شرایطی است که کودکان در آن پرورش می‌یابند. بنابراین هرچه شرایط خانوادگی، اقتصادی، محیطی، فرهنگی، اجتماعی، آموزش و حاکمیتی مهیاتر باشد، احتمال پرورش کودکان پژوهنده بیشتر می‌شود.
۱۰. گرچه پرورش کودکان پژوهنده، والدین و جامعه را با فرصت‌ها، چالش‌ها و تهدیدهایی مواجه می‌کند، اما در صورت آمادگی والدین و جامعه، تهدیدها و چالش‌ها کمینه‌شده و فرصت‌ها و مزیت‌ها بیشینه می‌گردد.
۱۱. محتمل است برخی از ابعاد، مانند عوامل اقتصادی و محیطی، یا عوامل اقتصادی و آموزشی باهم رابطه دارند.

نتیجه‌گیری و بحث

در پژوهش حاضر بر اساس گردآوری و تحلیل داده‌ها، پنج مقوله مدل پارادایمی تحلیل ابعاد، شناسایی و در قالب ماتریس تبیینی ترسیم گردیدند. پس از بررسی روابط میان این ابعاد براساس روایت‌های مشارکت‌کنندگان به این نتیجه رسیدیم که پنج بعد عوامل خانوادگی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و محیطی رابطه قوی‌تری با بعد چشم‌انداز (واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک) و فرایند (بسترسازی‌های والدین) دارند. به همین سبب در این بخش تنها به تبیین این روابط بسنده می‌کنیم.

در میان این پنج بعد، عوامل خانوادگی، از مؤثرترین عوامل است. در دوره کودکی اول و سنین زیر هفت سال والدین و خصوصاً مادر محوری‌ترین نقش را در پرورش فرزند ایفا می‌کنند. به همین جهت ابتدا به بررسی ویژگی‌های والدین می‌پردازیم.

یکی از موارد بسیار مهم، سبک پرورش‌یافتن والدین در دوران کودکی است؛ چرا که به‌نظر می‌رسد سبک پرورش یافتن والدین در کودکی‌شان با سبک فرزندپروری آنها و به‌طور خاص واکنش آنها در برابر کنش‌های پژوهشی کودک‌شان (به‌صورت خودآگاه یا ناخودآگاه)، رابطه دارد؛ به این معنی که به سبب ایجاد طرحواره‌هایی در ذهن و شخصیت والدین که ناشی از سبک تربیت‌شدن آنها در دوران کودکی است، آنها به صورت خودآگاه یا ناخودآگاه از سبک فرزندپروری والدین خود الگو می‌گیرند و آن را در رابطه با فرزند خود به‌کار می‌گیرند که این خود موجب تقویت یا تضعیف رفتارهای پژوهشی کودک می‌شود. پژوهش رفاهی و طاهری نیز مؤید این نکته است که سبک‌های فرزندپروری مادران، متأثر از طرحواره‌های اولیه و سبک‌های دلبستگی آنان است (رفاهی و طاهری، ۲۰۱۷، ص. ۱۶۷). برای نمونه، والدینی که در دوره کودکی خود با سبک فرزندپروری مقتدرانه پرورش یافته‌اند و تحت کنترل، نظارت و مراقبت شدید پدر و مادرشان نبودند، احتمالاً سبک پرورش فرزندانشان نیز همین‌گونه است و آنها می‌توانند با پرهیز از کنترل‌گری کودک و مراقبت شدید از او، زمینه را برای کنش‌های پژوهشی کودک آماده سازند و رفتار مناسب و سنجیده‌ای در مقابل کنش‌های پژوهشی فرزندشان نشان دهند. از سوی دیگر ما با پدیده وسواس در والدین روبه‌رویم که این پدیده بنابر علل گوناگونی از جمله کمبود آگاهی یا فشار نسل‌ناآگاه قبل ایجاد شده و موجب اعمال محدودیت بر فعالیت‌های کودکان از سوی والدین و یا واکنش نامناسب آنها در مقابل کنش‌های پژوهشی کودک و در نتیجه خاموشی تدریجی آن می‌شود. به این معنی که برای مثال مادر مبتلا به وسواس تمیزی و نظم در مقابل کنجکاو‌های کودک‌کش که به دنبال خود به‌هم‌ریختگی و کثیفی را به دنبال دارد، او را تنبیه کلامی یا بدنی می‌کند و خاطره تلخی از این تجربه برای کودکش ثبت می‌کند. کودک نیز با دیدن ناراحتی و عصبانیت مادرش، کم از کم از آن رفتار پرهیز می‌کند و این رفتار کودک به خاموشی می‌گراید. یا مثلاً مادری که به طرز وسواس‌گونه‌ای نگران سلامتی کودک خود است احتمال کمتری وجود دارد که بتواند احساس آزادی کودک را تأمین کند و همچنین بتواند محیط غنی برای کسب تجارب کودک فراهم کند. او احتمالاً حتی در محیط‌های غنی با امر و نهی مکرر به کودک‌کش، خاطره تلخی از تجارب کودک رقم می‌زند و مثلاً زمانی که کودک می‌خواهد از لذت سرشارش برای یافتن، مشاهده و لمس یک حشره برای مادرش بگوید قبل از هر چیزی با اخطار، عصبانیت و تهدیدهای مادر مواجه می‌شود. این نوع واکنش مادر سبب ترس، اضطراب و یا حتی وسواس در کودک می‌شود. نتایج پژوهش صرامی و همکاران (۲۰۱۸)، نیز مؤید تأثیر سلامت روانی مادر بر پرورش فرزندان و شکل‌گیری شخصیت آنهاست (صرامی و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۳۳۴). از جمله مسائل مهم دیگر در مورد والدین، تفاوت‌های نظری والدین و در برخی مواقع مشاجرات آنها در مسائل روزمره و همچنین مسائل تربیتی کودک است که می‌تواند سبب سردرگمی، تعارض و دوگانگی در کودک و به دنبال آن افزایش استرس و اضطراب کودک شود. استرس کودک از بروز اختلاف میان والدین، باعث خاموشی رفتارهایی از کودک می‌شود که کودک احتمال می‌دهد این رفتارهایش باعث بروز این مسائل می‌شوند. رفتارهای کنجکاوانه و پژوهشی کودک دقیقاً از این نوع رفتارهاست که به سبب استرس کودک، اندک اندک رو به خاموشی می‌گذارند. همچنین یک نکته مهم دیگر در مورد والدین، مشغله‌های والدین است که شاید بیشترین تأثیر منفی را روی کودک داشته باشد؛ چرا که با افزایش مشغله‌های والدین (خصوصاً در شرایط شاغل بودن مادر)، آنها خواه ناخواه فرصت، توان و حوصله کافی برای تعامل با کودک را ندارند. مادر دانشجویی را در نظر بگیرید که هیچ کمک

و حمایتی برای نگهداری از فرزندش ندارد و کودک تمام روز خود را با مادر می‌گذراند. بخشی از زمان مادر صرف وظایف تحصیلی و بخشی از زمان او صرف امور منزل می‌شود که در تمام این مدت مادر باید همزمان با انجام این کارها، تعامل مستمر و سازنده‌ای با کودک داشته باشد از طرفی پس از انجام این کارها با خستگی زیاد همچنان باید به وظایف مادری اش برسد. احتمالاً این مادر پس از مشاهده کنجکاوی‌های کودکش قادر به ابراز واکنش مناسبی نیست؛ چرا که ذهن و جسم او خسته است و در بهترین حالت بتواند از دست کودک و کارهایش عصبانی نشود. به همین سبب به نظر می‌رسد مادران شاغل و دانشجو به سبب کثرت وظایفشان توانایی کمتری برای نشان دادن واکنش مناسب در مقابل کنش‌های پژوهندگی کودکشان دارند.

از طرف دیگر، ما با مسئله ویژگی‌های شخصیتی والدین یعنی صبر، حوصله و تاب‌آوری آنها در تعامل با کودکانشان روبه‌رو هستیم که هرچه این ویژگی‌ها در والدین ضعیف‌تر باشند احتمال آسیب در روابط والدگری آنها بالاتر می‌رود. برای نمونه، مادری که با کوچکترین کنش‌های کنجکاوانه کودک خود، رفتارهای عصبی و تکانه‌ای بروز می‌دهد و یا حوصله بازی و تعامل سازنده با کودکش را ندارد، سبب آسیب‌های زیادی در روابط والدگری خود و همچنین روحیه خود و کودکش می‌شود. به طور کلی برخی والدین به صورت ذاتی و یا اکتسابی دارای صبر، حوصله و تاب‌آوری بالایی هستند و آسان‌تر و بهتر می‌توانند با کودکانشان تعامل کنند و واکنش مناسبی به کنش‌های پژوهشی آنها نشان دهند. اما برخی والدین دیگر دارای ضعف‌هایی در این ویژگی‌ها هستند و بنابراین باید پیش از والد شدن، و یا در فرایند والدگری خود، به اصلاح و درمان از طریق دریافت مشاوره و یا خدمات روان‌درمانی اقدام نماید. نتایج پژوهش صرامی و همکاران (۲۰۱۸)، مؤید این نکته است (صرامی و همکاران، ۲۰۱۸، ص. ۳۳۴-۳۳۵).

آنچه در این میان مهم است این است که آگاهی و دغدغه‌مندی والدین می‌تواند جبران پنج ویژگی قبل والدین باشد چرا که والد آگاه و دغدغه‌مند سعی می‌کند واکنش‌های سنجیده‌ای به کنش‌های پژوهشی کودک خود نشان دهد. او در این مسیر آگاهانه موانع ارتباطی خود را با فرزندش شناسایی و برای رفع آنها اقدام می‌نماید.

بر اساس روایت‌های مشارکت‌کنندگان، فارغ از ویژگی‌های والدین، سبک زندگی آنها نیز در پرورش کودکان پژوهنده تأثیرگذار است و بر همین اساس، وجود رابطه میان سبک زندگی والدین با واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک و بسترسازی‌های والدین برای پرورش کودکان پژوهنده، بسیار محتمل است؛ لذا به طور کلی می‌توان گفت والدینی که تحت تأثیر سبک زندگی مدرن قرار دارند احتمال پرورش کودکان پژوهنده توسط آنها ضعیف‌تر است. یکی از مهم‌ترین فاکتورهای سبک زندگی مدرن، پدیده تک‌فرزندی است که این پدیده از موانع اصلی پرورش کودکان پژوهنده است؛ زیرا علاوه بر برآورده نشدن نیاز کودک به تعامل مستمر با فرزندان دیگر، قرار گرفتن او در کانون توجهات والدین آسیب‌های زیادی (از جمله فراهم شدن تمامی امکانات رفاهی و حذف نیاز برای کودک و همچنین مراقبت و کنترل بیش از حد والدین) را برای او در پی دارد که این خود مانعی در پرورش کودکان پژوهنده می‌شود. در تبیین این موارد می‌توان گفت که کودکان نیاز به همبازی‌هایی در حدود سنی خودشان دارند تا بتوانند با همراهی یکدیگر به کشف و بررسی محیط و کسب تجربه‌های جدید بپردازند. از سوی دیگر قرار گرفتن کودک در کانون توجه والدین سبب می‌شود والدین تمام امکانات را در اختیار کودکشان قرار دهند که این کار خطرناک است؛ چرا که احساس نیاز از کودک سلب می‌شود و کودک به سبب عدم احساس نیاز از حرکت باز می‌ایستد و تجربه‌های جدیدی کسب نمی‌کند. از طرف دیگر، این قرارگیری در کانون توجهات والدین سبب مراقبت بیش از حد والدین از فرزند خود و کنترل‌گری او می‌شود؛ که این کنترل‌گری و مراقبت وسواس‌گونه از کودک باعث محدود شدن تجربه‌های کودک و مانعی در پرورش روحیه پژوهندگی کودک می‌شود. برای نمونه، توجه وسواس‌گونه یک مادر تک‌فرزند، سبب محرومیت کودکش از تجاربی مانند آب بازی، خاک/گل بازی، دست‌ورزی با قیچی و مواردی از این دست می‌شود. یافته‌های پژوهش علیدوستی و همکاران (۲۰۱۴)، مؤید تأثیر تعداد فرزندان بر سبک پرورش فرزندان و والدگری والدین است (علیدوستی و همکاران، ۲۰۱۴). علاوه بر مسئله تک‌فرزندی، سبک زندگی مدرن مشوق آپارتمان‌نشینی است که این نیز مانعی برای پژوهندگی کودک است. چرا که کودک باید در یک محیط بسته و محدود، بدون سروصدا و تحرک، خودش را سرگرم کند. این مسئله باعث روی آوردن کودک به سرگرمی‌های بدون حرکت و کم صدا مانند تلویزیون، گوشی همراه و بازی‌های رایانه‌ای می‌شود.

این وضعیت یکجانشینی و کاهش تحرک کودک، مانع از کسب تجربه‌های جدید توسط کودک می‌شود. افزون بر این، امر و نهی مکرر والدین در محیط آپارتمان برای جلوگیری از سروصدای کودک، نیز باعث کاهش احساس علاقه کودک برای کسب تجارب جدید می‌شود. یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش باقری ورکانه و دهدست (۲۰۲۱، ص. ۳۷)، همسوست. یکی دیگر از مؤلفه‌های سبک زندگی مدرن تفاخر به داشته‌ها و تجمل‌گرایی است. تأثیر منفی این پدیده از چند جهت است. از یک سو کودکان از والدین خود تفاخر به داشته‌ها و تجمل‌گرایی را می‌آموزند و از دنیای کودکی خود فاصله می‌گیرند. برای نمونه، کودکی را فرض کنید که در ارتباط با کودکان دیگر به جای بازی‌های کودکانه، مدام از مدل ماشین پدرش و یا تعدد اسباب‌بازی‌های خودش صحبت می‌کند و این موارد را مایه مباهات و فخری برای خودش می‌داند و به همین سبب از دنیای کودکانه خود و همسالانش فاصله می‌گیرد. از سوی دیگر تجمل‌گرایی در وسایل خانه سبب امر و نهی مکرر والدین برای آسیب نرساندن به وسایل می‌شود که این نکته عملاً محیط کودک را فقیر و ناایمن می‌کند. مادری را در نظر بگیرید که با ظروف گران‌قیمتی خانه را چیدمان کرده‌است. بدیهی است که ترس از هرگونه آسیبی به این ظروف (مانند شکستن ظروف کریستال)، سبب نهی مکرر کودک از هرگونه فعالیت حرکتی در فضای خانه و در نزدیکی آن وسایل می‌شود. همچنین از طرف دیگر والدین آنقدر به ملزومات تفاخر و تجمل‌گرایی مشغول می‌شوند که دیگر زمانی برای تعامل سازنده و مناسب با کودکانشان را ندارند. پدری که مدام درگیر تغییر مدل ماشینش باشد و یا مادری که مدام در پی تغییر وسایل خانه، لباس و به عبارتی بهتر والدینی که درگیر تنوع‌طلبی بی حد و مرز و مصرف‌گرایی باشند، بدیهی است که دیگر زمانی برای تعامل مفید با کودک خود را ندارند.

اما به جز والدین، افراد دیگری در خانواده وجود دارند که در پرورش کودکان پژوهنده نقش دارند. در صورت حمایت این افراد از والدین، آنها می‌توانند نقش مثبت و پررنگی را در پرورش کودکان پژوهنده داشته باشند. به عبارتی، اگر اطرافیان دارای سبک مشابه و همسویی با والدین باشند، علاوه بر پیش نیامدن تناقضات و سردرگمی‌ها برای کودک، شرایط همدلی، همراهی، حمایت و آرامش در خانواده حاکم می‌شود و کودک می‌تواند به راحتی و با آرامش خاطر به فعالیت‌های پژوهشی خود بپردازد. والدین نیز به سبب دریافت کمک و حمایت اطرافیان می‌توانند زمان‌هایی را برای کسب انرژی مجدد برای تعامل با کودکانشان داشته باشند که این سبب جلوگیری از فرسایش روحی و جسمی والدین به سبب دشواری‌های والدگری می‌شود. حال لازم به ذکر است که اهمیت عوامل خانوادگی در پرورش کودکان، در پژوهش‌های سلیقه‌دار (۲۰۱۹)، بیگ‌محمدی و همکاران (۲۰۱۵، ص. ۱۲) و احمدی‌هادی (۲۰۱۴) نیز به وضوح نمایان است و یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های این سه پژوهش در بخش عوامل خانوادگی همسوست.

وضعیت اقتصادی از جمله شرایطی است که با هر سه بعد رابطه دارد. در اهمیت این مورد می‌توان گفت که احتمالاً والدین در شرایط نابسامان اقتصادی، دچار دغدغه‌های ذهنی شدیدی در مورد سامان دادن وضعیت زندگی فعلی و آینده خود و فرزندان‌شان می‌شوند و این دغدغه، می‌تواند باعث افت آرامش والدین و به دنبال آن بی‌حوصلگی آنها در مقابل فعالیت‌های کنجکاوانه و پژوهشی کودک شود. از سوی دیگر ممکن است این شرایط باعث ترس والدین از خسارت‌های مالی ناشی از فعالیت‌های پژوهشی کودک شود و این سبب ممانعت والدین از رفتارهای کنجکاوانه کودک می‌شود و یا حتی در صورت آزاد گذاشتن کودک، در صورت آسیب به وسایل، عصبانیت ناشی از استرس اقتصادی آنها می‌تواند موجب تنبیه کلامی یا بدنی کودک شود. از طرفی در این شرایط والدین قادر به غنی نمودن محیط کودک نیستند. اما این مسئله راه‌های جایگزینی از جمله حضور کودک در طبیعت دارد چرا که طبیعت، غنی‌ترین محیط برای کسب تجارب کودک است. البته این موارد به این معنا نیست که اگر خانواده‌ای به لحاظ اقتصادی در شرایط رفاه بالایی باشد به‌طور قطعی می‌تواند کودکان پژوهنده‌ای را پرورش دهد؛ چرا که بالا بودن سطح رفاه اقتصادی تنها شرط کافی برای پرورش کودکان پژوهنده نیست و گاهی حتی یک مانع است؛ زیرا به سبب امکاناتی که در دسترس کودک است، او هیچگاه هیچ احساس نیازی نمی‌کند تا برای رفع آن شروع به حرکت کند. در میان پژوهش‌های بررسی‌شده، تأثیرگذاری عوامل اقتصادی در پرورش کودکان پژوهنده، تنها در پژوهش (بیگ‌محمدی و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۱۲)، به چشم می‌خورد.

همچنین، در زمینه وضعیت فرهنگی نیز چند رابطه محتمل است. اول اینکه به نظر می‌رسد بین نوع کارکرد فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی با بعد پرورش کودکان پژوهنده به صورت مستقیم رابطه وجود دارد. به این معنی که اگر والدین کارکرد ابزاری فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی را برای کودک خود پررنگ کرده باشند، کودک به فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی به عنوان ابزاری برای فعالیت‌های پژوهشی خود نگاه می‌کند. برای نمونه، کودکی را فرض کنید که از تلویزیون، کتاب‌ها و افراد مختلف نام پرنده «توکان» را شنیده باشد و کنجکاو شود تا تصویر این پرنده را ببیند و با همراهی والدینش با استفاده از اینترنت به تصویر این پرنده دسترسی پیدا کند. یا والدین انیمیشنی با مضمون پرسشگری کودکان یا مهات‌های زندگی پیدا کنند و برای کودک نمایش دهند. اینها همه کارکرد ابزاری فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی هستند که می‌توانند به صورت مستقیم فرایند پرورش کودکان پژوهنده را تسهیل کنند. اما اگر والدین کارکرد سرگرمی فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی را برای کودک خود پررنگ کرده باشند نقش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی تبدیل به عامل بازدارنده‌ای می‌شود که با سرگرم نمودن کودک فرصت تفکر، پژوهش، تعامل با همسالان و والدین، کنجکاو و تحرک را از او سلب می‌کند. برای نمونه، کودکی که حداقل ۵ ساعت از روز را صرف تماشای تلویزیون و حداقل دو ساعت را صرف بازی‌های گوشی می‌کند عملاً نه تنها فرصتی برای بازی‌های خلاقانه دیگر ندارد بلکه آنقدر رسانه‌ها تمام حواسش را درگیر نموده‌اند که به سختی به محرک‌های کمتر از آن پاسخ می‌دهد. همچنین این کودک از فرصت بازی با همسالان و تعامل با والدین نیز محروم می‌شود و این نیز فرصت کسب تجارب را از او می‌گیرد. از طرفی دیگر، به نظر می‌رسد فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی می‌توانند به عنوان ابزاری به والدین در زمینه بسترسازی برای پرورش کودکان پژوهنده کمک کنند. این کارکرد ابزاری باعث افزایش آگاهی والدین و به تبع آن آرامش خاطر آنها و کاهش استرس والدینی‌شان می‌شود. برای نمونه، مادری را در نظر بگیرید که در فضای مجازی صفحه‌ای یک روان‌شناس تربیتی حاذق را دنبال می‌کند و طبق مشاوره‌های او سعی می‌کند شرایط لازم برای فعالیت‌های پژوهشی و کنجکاوانه کودکش فراهم کند.

از سوی دیگر، در بخش عوامل فرهنگی احتمال دارد شرایط نامطلوب فرهنگی محل زندگی و خانواده کودک از جمله سطح سواد و آگاهی پایین والدین، ترک تحصیل، ازدواج و فرزندآوری در سنین پایین همگی منجر به آگاهی پایین والدین کودک از مسائل تربیتی شده و لذا احتمالاً کیفیت واکنش والدین و همچنین بسترسازی‌های والدین برای پرورش کودکان پژوهنده تقلیل یابد؛ اما این فقر فرهنگی با یک عامل دیگر تا حدودی جبران می‌شود. احتمالاً والدین در این مناطق فرزندان زیادی دارند و به همین سبب و فرهنگ رایج آن مناطق، حساسیت زیادی به فعالیت‌های فرزندان‌شان ندارند و فرزندان در کودکی آزادی کامل دارند، از طرفی همیشه همبازی دارند و در طبیعت به سر می‌برند. البته منظور از طبیعت صرفاً پارک‌ها و روستاها نیست، بلکه بازی کودک در کوچه با کودکان دیگر نیز مصداقی از حضور کودک در طبیعت است. به نظر می‌رسد این محیط غنی تا حدود زیادی فقر آگاهی و فرهنگی والدین در آن مناطق را جبران می‌کند. در میان پژوهش‌های مطالعه‌شده، یافته‌های پژوهش حاضر در مورد وضعیت فرهنگی خانواده، با یافته‌های سلمانزاده‌مقانی و همکاران (۲۰۱۴، ص. ۹)، همسوست.

در زمینه وضعیت اجتماعی، مهم‌ترین نکته در این زمینه، لزوم ارتباط کودکان با همسالان است، اما توجه به این نکته ضروری است که همسالان کودک باید گزینش شوند تا بتوانند به عنوان یک عامل تسهیلگر در فرایند پرورش کودکان پژوهنده عمل کنند. به نظر می‌رسد کودکان برای کنجکاو و بازی‌های خلاقانه خود نیازمند همکاری با روحیه پژوهندگی، پرسشگری و خلاقانه‌اند. حال هرچه در این همکاری (همسالان کودک) روحیه پژوهندگی، پرسشگری و خلاقیت تقویت شده باشد گزینه مناسب‌تری برای همبازی شدن با کودک هستند، اما اگر فاقد این ویژگی‌ها باشند یک عامل بازدارنده محسوب می‌شود. این عامل تسهیلگر و یا بازدارنده به صورت مستقیم در پرورش کودکان پژوهنده نقش دارد. برای نمونه، کودکی را فرض کنید که زمان زیادی از روزش صرف تماشای تلویزیون می‌شود. کم تحرکی، بی‌انگیزگی، و اجتناب از تفکر او اندک اندک به کودک شما انتقال می‌یابد و این باعث می‌شود کودک شما نیز از مسیر تفکر و پژوهندگی فاصله گیرد. لذا به نظر می‌رسد بین ویژگی‌های همسالان و همچنین کیفیت ارتباط با همسالان با پرورش روحیه پژوهندگی در کودکان رابطه وجود دارد.

نکته مهم دیگر این است که جامعه از راه‌های گوناگون دیگری از جمله پایین بودن سطح آگاهی جمعی از پرورش کودکان پژوهنده یا برجسب‌زنی به کودک (مثلاً فضول یا خرابکار) یا والد (مثلاً بی‌خیال یا سرخوش) در جلوگیری پرورش کودکان پژوهنده نقش دارد. این برجسب‌زنی به والد و خصوصاً کودک چنان نتایج مخربی دارد که به تنهایی می‌تواند مانعی برای پرورش روحیه پژوهندگی در کودک شود. برای نمونه، فرض کنید مادری در مقابل کنش پژوهشی کودک (که احتمالاً با خرابکاری همراه بوده‌است)، واکنش منفی تنیدی نشان ندهند و برجسب بیخیالی بخورد و این آنقدر تکرار شود تا مادر خسته شود و در باورهای تربیتی خود دچار تناقض و تردید شود.

در نهایت در مورد عوامل محیطی، فراهم نمودن محیطی آرام، ایمن و غنی برای کودک یکی از ضرورت‌های پرورش کودکان پژوهنده است. در مورد محیط فیزیکی به نظر می‌رسد میان وسعت و ایمنی محیط با واکنش والدین در برابر کنش‌های پژوهشی کودک و همچنین کیفیت بسترسازی‌های والدین رابطه وجود دارد. مادری را فرض کنید که در یک آپارتمان ۵۰ متری مدام باید کودک خود را سرگرم نماید. از یک طرف وسایل موجود در یک خانه کوچک محدود است و عملاً محیطی غنی برای کودک نیست و از طرف دیگر با هر به‌هم‌ریختگی و آشفتگی در محیط زندگی در خانواده، ممکن است مادر واکنشی منفی نسبت به کودک نشان دهد. از سویی نیز کودک اجازه سروصدا و تحرک زیاد را ندارد و مورد امر و نهی مکرر مادر قرار می‌گیرد. این کودک به لحاظ احساس آزادی در حد بسیار پایینی قرار دارد و به سبب کم‌تحرکی و تنوع پایین فعالیت‌های فرصت کسب تجارب جدید و تفکر در مورد پدیده‌ها و مسائل مختلف از او گرفته می‌شود. البته راه حل جایگزینی برای غنی نمودن محیط کودکان آپارتمانی وجود دارد و آن حضور مستمر کودک در ساعاتی از روز در طبیعت است. یکی از فرضیه‌های بسیار محکم این پژوهش احتمال وجود رابطه‌ای قوی بین پرورش کودکان پژوهنده و ارتباط مستمر کودکان با طبیعت است؛ چرا که همان‌طور که پیش‌تر اشاره نمودیم طبیعت غنی‌ترین محیط برای پرورش کودکان است. به جز اهمیت محیط فیزیکی کودک، توجه به محیط روانی کودک نیز دارای اهمیت است؛ چرا که حضور کودک در محیط‌هایی که باعث تعارض و دوگانگی و سردرگمی او می‌شود خطرناک است. برای نمونه، فرض کنید والدین کودک او را تشویق به کنجکاوای در وسایل محیط اطراف می‌کنند اما کودک زمانی که به خانه یکی از بستگان می‌رود رفتار متفاوتی را می‌بیند مثلاً کودک را از کنجکاوای می‌ترسانند و در برخی موارد ترس‌های موهوم به او القا می‌کنند. این محیط باعث استرس و اضطراب کودک و همچنین ایجاد تناقض، دوگانگی و سردرگمی میان دانسته‌هایش می‌شود؛ بنابراین حضور کودک در چنین محیط‌هایی خطرهای جبران‌ناپذیری دارد. از طرفی والدین باید به ویژگی‌های محیط داخل خانه توجه کنند و فضای خانه را فضایی سرشار از حمایت‌گری، مهربانی، تشویق به پرسشگری و کنجکاوای کودک قرار دهند و کودک بنا به هیچ دلیلی نباید به خاطر فعالیت‌های کنجکاوانه پژوهشی‌اش مورد تنبیه، توبیخ و نامهربانی کلامی قرار گیرد. یافته‌های این بخش با یافته‌های (مورفی و الکساندر، ۲۰۰۰) به نقل از رضایی و همکاران (۲۰۰۸: ۱۶۹)، در مورد اهمیت فراهم‌سازی محیط برانگیزاننده، منظم و ایمن برای کودک همسوست. همچنین در مورد اهمیت عوامل محیطی (فیزیکی و روانی)، یافته‌های این پژوهش با دیدگاه (۱۹۳۸)، (ایگن و کاوچک، ۲۰۰۱؛ به نقل از رضایی و همکاران، ۲۰۰۸: ۱۷۱)، (وودهاوس، ۲۰۰۳؛ کلت، ۲۰۱۰، ص. ۱۹۷) و (مار و مالون، ۲۰۰۷، ص. ۶) همسوست.

محدودیت‌ها

- این پژوهش با روش کیفی در دو شهر قم و تهران انجام شده‌است؛ لذا برای انتقال‌پذیری یافته‌ها به شرایطی غیر از شرایط این پژوهش، باید با احتیاط عمل کرد.
- از آنجایی که کودکان محور اصلی این پژوهش هستند؛ لذا نبودن امکان گفت‌وگو با کودکان یکی از محدودیت‌های این پژوهش محسوب می‌شود.
- همچنین فراهم نبودن شرایط مصاحبه حضوری به علت شیوع ویروس کووید ۱۹ و جایگزینی مصاحبه‌های برخط صوتی یا تصویری نیز یکی از محدودیت‌های این پژوهش محسوب شود.

پیشنهاد‌های پژوهشی

- پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های بعدی با موضوع کودکان پژوهنده در سطح وسیع‌تری اجرا شود تا امکان انتقال‌پذیری یافته‌ها در سطح وسیع‌تری فراهم شود.
- پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی با کودکان در مورد فرصت‌ها و محدودیت‌هایشان برای اکتشاف، تجارب و پژوهش‌هایشان گفت‌وگو گردد.
- پیشنهاد می‌شود با استفاده از مؤلفه‌های به دست آمده از یافته‌های این پژوهش، ابزاری برای سنجش کیفیت پرورش کودکان پژوهنده طراحی گردد تا به وسیله آن میزان پژوهندگی نمونه‌ای از کودکان اندازه‌گیری شود.
- پیشنهاد می‌شود پژوهشی پیرامون تحلیل ادراک و تجارب زیسته والدین موفق در زمینه پرورش کودکان پژوهنده با روش پدیدارشناسی انجام شود.
- پیشنهاد می‌شود پژوهشی در مورد تجارب والدین موفق در زمینه پرورش کودکان پژوهنده با روش روایتی به صورت داستان و روایت پرورش کودکان پژوهنده انجام شود.
- پیشنهاد می‌شود بازی‌هایی برای ارتقای توانمندی‌های پژوهشی در کودکان، طراحی شود.
- پیشنهاد می‌شود کتاب راهنمای مربیان برای پرورش کودکان پژوهنده برای مربیان مهدها و مراکز پیش از دبستان نگاشته شود.

پیشنهاد‌های اجرایی (راهکارهای پرورش کودکان پژوهنده)

• اصلاح رفتار والدین

کودکان آینه تمام قد رفتارهای والدین خود هستند؛ لذا رفتارهای والدین باید به صورت کامل اصلاح شوند. ابتدا اینکه والدین خود اهل مطالعه و پژوهش شوند و سبک رفتارشان در مواجهه با مسائل، حل آن مسئله باشد نه پاک کردن مسئله یا دور زدن آن. از طرفی والدین نباید خود را منبع کامل و موثق تمامی اطلاعات به کودک معرفی کنند؛ لذا باید جرئت گفتن «نمی‌دانم» را در خودشان تقویت کنند.

• جدی گرفتن کودک

منظور از این مورد جدی گرفتن توانایی کودک برای مسئولیت‌پذیری در حد خودشان است؛ لذا لازم است والدین در موقعیت‌های تقسیم وظایف، مسئولیت‌هایی به کودک بدهند تا او به صورت مستقل به مسئولیت‌هایش فکر و برای آن برنامه‌ریزی کند.

• دقت در انتخاب بازی‌ها و اسباب بازی‌های کودک

ضرورت این دقت برای این است که بازی‌ها و اسباب‌بازی‌هایی برای کودک انتخاب شوند که او را درگیر مسئله یا چالش مفیدی می‌کنند نه اینکه صرفاً سرگرمی‌ای بدون فرصت تحرک یا فرصت تفکر و پژوهش و حل مسئله برای کودک باشد. همچنین والدین باید دقت کنند به صورت مستقیم و کامل وارد بازی‌های کودک نشوند.

• اعطای آزادی به کودک

آنچه در پژوهش حاضر به صورت مکرر به آن اشاره شده است دادن احساس آزادی به کودک توسط والدین است. این مسئله آنقدر اهمیت دارد که باید رأس تمام توجهات والدین در تعاملاتشان با کودک قرار گیرد و ضمن پرهیز از امر و نهی و کنترل کودک و همچنین ایمن کردن محیط کودک، به او در انجام تمام فعالیت‌ها آزادی عمل بدهند.

• مشارکت کودکان در مسائل

مشارکت کودکان در مسائل، یعنی قائل شدن حق نقش‌آفرینی فعال در موضوعات و مسائل گوناگون برای کودکان متناسب با توانایی آنهاست؛ لذا والدین باید در تمام مسائلی که امکان دارد و برای کودک مفید است، متناسب با توانایی کودک، او را دخیل و از او درخواست ایده و راهکار کنند.

• زمینه‌سازی برای پژوهش کودک

والدین باید با مواجه نمودن مداوم کودک با مسائل، فراهم نمودن محیط ایمن و غنی، فراهم نمودن ابزار لازم، همراهی و حمایت کودک، اجازه کسب تجارب، تشویق کودک به پرسشگری، لمس و مشاهده دقیق، به کارانداختن تمام حواس کودک از طریق تبدیل اطلاعات به تجارب زیسته برای کودک، استفاده از منابع اطلاعاتی و همچنین با تعامل و گفت‌وگوی زیاد و با کیفیت با کودک زمینه پژوهش را برای کودک فراهم کنند.

• رفتار مناسب با کودک

والدین باید با دادن احساس آرامش به کودک، در نظر گرفتن علائق و استعداد های کودک، دادن احساس آزادی و استقلال به کودک، پرهیز از ترساندن کودک از اشتباهات، پرهیز از تهدید، تنبیه و توبیخ کودک و پرهیز از کنترل و نظارت مستقیم به فعالیت‌های پژوهندگی کودک کمک کنند.

• ارتباط کودک با طبیعت

طبیعت، غنی‌ترین محیط برای پرورش کودکان پژوهنده است؛ لذا والدین باید تلاش کنند تا کودکان بیشترین ارتباط هدفمند (لمس و مشاهده دقیق تمام اجزاء طبیعت) را با طبیعت داشته باشد. بهتر است این ارتباط با حضور و همراهی والدین، همسالان و مربی باشد. والدین می‌توانند یک دوره طبیعت‌گردی را با والدین دیگر که کودکی همسال فرزند خودشان دارند تنظیم کنند تا کودک با همراهی همسالان و والدین خود (کفایت حضور مادر)، بتواند به لمس و مشاهده و ادراک دقیق از پدیده‌های طبیعت برسد.

• تقویت سواد رسانه

والدین با تقویت سواد رسانه خود، با رعایت نکات از جمله رعایت زمان تماشای صفحه نمایش^۱ از نقش کارکردی رسانه برای تقویت روحیه پژوهندگی کودک خود کمک بگیرند.

• تشکیل گروهی از مادران

مادران آگاه لازم است با گذاشتن کارگاه‌ها و دوره‌های مادرانه مرتبط با پرورش کودکان، مادران دیگر را جذب و ضمن تعامل مادران با یکدیگر و آگاه نمودن و دغدغه‌مند کردن آنها و ایجاد یک قدرت واحد برای مطالبه‌گری از قسمت‌های گوناگون مرتبط با پرورش کودکان از جمله صدا سیما، زمینه را برای پرورش کودکان پژوهنده فراهم کنند.

• دقت والدین در انتخاب مهد یا پیش‌دبستانی

والدین باید با تحقیقات کامل در مورد مراکز پیش از دبستان و توجه به ویژگی‌های مثبت و منفی این مراکز، مناسب‌ترین مرکز را برای کودک خود برگزینند. برخی از ویژگی‌های مثبت مراکز آموزش پیش از دبستان عبارتند از: پرهیز از سخت‌گیری به کودک، ارتباط مستمر با والدین و هماهنگی تربیت داخل خانه و داخل مهد یا پیش‌دبستان کودک، استفاده از مربیان آگاه، دغدغه‌مند، با انگیزه و با حوصله، فراهم نمودن زمینه تعاملات اجتماعی سازنده و مؤثر با همسالان، تقویت مهارت‌های مشاهده، شنیدن و تفکر و تحلیل در کودکان، رعایت تناسب محتوا، شیوه تدریس و شیوه ارزشیابی با سن کودک، پرهیز از آموزش مستقیم و حافظه‌محور، فراهم نمودن زمینه تجارب مختلف کودک یا آموزش به شیوه عملی، حاکمیت نگرش پرسشگری به‌جای پاسخگویی، در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی کودکان، در نظر گرفتن علاقه‌های کودکان، استفاده از روش‌های غیرمستقیم آموزش و ارزشیابی.

References

- Abbasi Esfajir, A. (2016). Modeling of research-based school and its experimental test using structural equation modeling by partial least squares method in schools of Mazandaran province. *Journal of Socio-Cultural Development Studies*, 4(3), 157-182. <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-236-fa.html> (Text in Persian)

- Adelipour, Z., Mahram, B., & Karashki, H. (2016). *The place of central research in the process of teaching elementary teachers*. The first national conference on modern research in psychology, counseling and educational sciences. <https://civilica.com/doc/622804/> (Text in Persian)
- Ahmadi hadi, F. (2014). Encouraging the child to ask questions is trained by the researcher. *Institute for the intellectual development of children and young adults*. <https://www.kanoonnews.ir/news/237552/> (Text in Persian)
- Alidousti, M., Anbari, Z., & Ali Babaei, S. (2014). *Comparison of parenting methods in single-child and multi-child families and its conformity with religious teachings*. The first international conference of social sciences and sociology. <https://civilica.com/doc/550935/> (Text in Persian)
- Alinejhad, M., & Saeed, N. (2014). The relationship between interaction, self-regulated learning and satisfaction with education in smart schools. *Education technology (technology and education)*, 9(4), 311-320. (Text in Persian)
- Anderson, A (2019). *Virtual Reality, Augmented Reality and Artificial Intelligence in Special Education*. (H. Zare; S, Hadadi, Translators) Arjmand Pub (2023). <https://doi.org/10.22061/tej.2015.353> (Text in Persian)
- Arjmand Ghajour, K., & Arjmandi, B. (2017). The effectiveness of creativity development programs in the art curriculum on the creativity of elementary school students. *Rooyesh psychology*, 7(4), 65-88. <https://sid.ir/paper/228941/fa> (Text in Persian)
- Bagheri Varkane, S., & Dehdast, K. (2021). Qualitative study of the challenges of children,s play in apartment life. *Thinking and Children*, 12(1), 35-56. <http://frooyesh.ir/article-1-298-fa.html> (Text in Persian)
- Baniasadi, A., & Salehi, K. (2019). Introduction on the Principles and Process of Construction and Validation of the Interview Protocol. *Higher Education Letter*, 12(46), 177-203. http://journal.sanjesh.org/article_36128.html (Text in Persian)
- Baraai, A., Mahram, B., & Karashki, H. (2013). The position of problem solving in the exercises of elementary science textbooks, *Research in curriculum planning*, 10(12), 1-10. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=202130> (Text in Persian)
- Barzegar, Z., Pourmohammadreza Tajrishi, M., & Behnia, F. (2012). The effectiveness of play on externalization problems in preschool children with behavioral problem. *Journal of Behavioral Sciences*, 6(4), 347-354. <https://elmnet.ir/article/662479-46681/> (Text in Persian)
- Bazargan Harandi, A. (2012). *An introduction to qualitative and mixed research methods: common approaches in behavioral sciences*, Tehran: Didar. <https://www.adinehbook.com/gp/product/6001040320> (Text in Persian)
- Beig Mohammadi, A., Jafari, Z., & Salehi, K. (2015). Application of Exploratory Processes in Promoting Research Capacity in Students: A Study of Action Research Methods. *2nd International Conference* <https://civilica.com/doc/497628/>
- Bowers, B., & Schatzman, L. (2009). *Dimensional analysis*. In Morse, J.M., Stern, P.N., Corbin, J., Bowers, B., Charmaz, K., & Clarke, A.E. (eds), *Developing grounded theory: The second generation*. Walnut Creek, CA, USA: Left Coast Press. <https://doi.org/10.1177/146879411141063>
- Bradbury-Jones, C., & Taylor, J. (2015). Engaging with children as co-researchers: challenges, counterchallenges and solutions. *International Journal of Social Research Methodology*, 18(2), 161-173. <https://doi.org/10.1080/13645579.2013.864589>
- Bucknall, S. (2009). *Children As Researchers: Exploring Issues And Barriers In English Primary Schools* (Submitted in part requirement for the degree of Doctor of Philosophy, Faculty of Education and Language Studies, The Open University). Researchgate. <https://doi.org/10.21954/ou.ro.00005b24>
- Bucknall, S. (2010). Children as researchers in English primary schools: developing a model for good practice. *British Educational Research Association Annual Conference*. <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/193279.pdf>
- Cox, S., & Robinson-Pant, A. (2008). Power, participation and decision making in the primary classroom: children as action researchers. *Educational Action Research*, 16(4), 457-468. <https://doi.org/10.1080/09650790802445643>
- Dare, L., & Nowicki, E. (2019). Engaging children and youth in research and evaluation using group concept mapping. *Evaluation and Program Planning*, 76, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.evalprogplan.2019.101680>
- Daryapour, E. (2019). *Designing a model of research culture in elementary schools of Tehran*, Allameh Tabataba`i University. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/5ce27d488d7aa701bd1c64d108020964> (Text in Persian)
- Dewey, J. (1990). *Logic: Research Theory*, Ali Shariatmadari. (1997), Institute of Printing and Publishing, University of Tehran, Tehran. <https://www.gisoom.com/book/175732/> (Text in Persian)
- Farhadipour, M. A., Abbasi, E., & Karimzaei, S. (2014). Comparing the effectiveness of the inductive thinking teaching method and the exploratory teaching method on the creativity of fifth grade elementary students. *Research in Curriculum Planning (Knowledge and Research in Educational Sciences - Curriculum Planning)*, 12(19 (series 46)), 10-21. <https://sid.ir/paper/127378/fa> (Text in Persian)
- Ghazi Ardakani, R., Maleki, H., Sadeghi, A., & Dortaj, F. (2017). Designing a research-oriented curriculum model in elementary school social studies to foster thinking and creativity in students. *Innovation and creativity in the humanities*, 7(3), 63-106. <https://sanad.iaui.ir/fa/Article/929493> (Text in Persian)
- Green, C. (2017). Four Methods for Engaging Young Children as Environmental Education Researchers. *International Journal of Early Childhood Environmental Education*, 5(1), 6-19. https://naturalstart.org/sites/default/files/journal/ijecee_5_1_green.pdf

- Habibi Kaliber, R. (2016). Studing the effectiveness of teaching the thinking and research lesson in a collaborative way on creative thinking and reading skills of primary schools' sixth grade students. *Thinking and children*, 8(2), 1-20. https://fabak.ihcs.ac.ir/article_4292.html (Text in Persian)
- Hamzayi, A., Bagheri, M., & Mousavipour, S. (2016). The effect of mobile learning based on Ganieh's educational design model on students' self-regulated learning strategies. *Information and communication technology in educational sciences*, 7(4), 131-147. <https://doi.org/10.22077/jct.2017.746> (Text in Persian)
- Harcourt, D., & Einarsdottir, J. (2011). Introducing children's perspectives and participation in research. *European Early Childhood Education Research Journal*, 19(3), 301-307. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2011.597962>
- Hashemi, E., Shayan Amin, S., Haji Yakhchali, A., & Na'ami, A. (2017). The Effect of Creative Problem Solving Process Training on Creativity and Innovation of District Four Gas Transmission Operations. *Innovation and creativity in the humanities*, 7(2), 59-82. <https://sid.ir/paper/223232/fa> (Text in Persian)
- Hosseini, SH., Heidari, M., & Saadatmand, Z. (2018). Comparative Study of Montessori and Loris Malagatsi's Perspectives on Early Childhood Education. *Research in Curriculum Planning (Knowledge and Research in Educational Sciences-Curriculum Planning)*, 16(35), 82-105. <https://sid.ir/paper/518803/fa> (Text in Persian)
- Jafari, Z., Samadi, P., & Ghaedi, Y. (2015). Investigating the effect of teaching philosophy to children on cultivating the research spirit of preschool children. *Research in Curriculum Planning (Knowledge and Research in Educational Sciences-Curriculum Planning)*, 12(17), 41-49. <https://sid.ir/paper/127318/fa> (Text in Persian)
- Jalali, R. (2012). Sampling in qualitative research. *Qualitative research in health sciences*, 1(4), 310-320. <https://sid.ir/paper/215407/fa>
- Kakabaraei, K. (2018). The effect of family / school-based problem-solving education on problem-solving styles of elementary school students. *Child Mental Health*, 6(1), 14-27. <https://sid.ir/paper/258331/fa> (Text in Persian)
- Kazemi, Z. (2013). *Investigating the effect of sixth grade elementary school thinking and research book on students' research spirit in Abhar city*. Payame Noor University of Tehran. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/6d2838a668766a98f10b579ef04415ab> (Text in Persian)
- Kellett, M. (2003). Empowering ten-year-olds as active researchers. *British Educational Research Association Annual Conference, Edinburgh, UK*. <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00003340.doc>
- Kellett, M. (2005). Children as active researchers: a new research paradigm for the 21st century?. *ESRC National Centre for Research Methods*. <https://doi.org/10.4135/9781446212288>
- Kellett, M. (2006). Pupils as active researchers: Using engagement with research process to enhance creativity and thinking skills in 10-12 year-olds. *British Educational Research Association Annual Conference 2006, University of Warwick, Coventry, UK*. <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/160682.htm>
- Kellett, M. (2009). Children as researchers: issues, impact and contribution to knowledge. *2nd International Conference of Child Indicators, Sydney, Australia*. <http://oro.open.ac.uk/25762/>
- Kellett, M. (2010). Small Shoes, Big Steps! Empowering Children as Active Researchers. *Am J Community Psychol*, 46, 195-203. <https://doi.org/10.1007/s10464-010-9324-y>
- Kian, M. (2015). Explaining the dimensions of child rearing in the family system from the perspective of Islam. *Ethics*, 5(1), 9-35. <https://doi.org/10.22081/jare.2015.21444> (Text in Persian)
- Kinash, Sh., & Haffman, M. (2008). Child as Researcher: Within and Beyond the Classroom. *Australian Journal of Teacher Education*, 33(6), 75-93. <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2008v33n6.6>
- Kools, S., McCarthy, M., Durham, R., & Robrecht, L. (1996). Dimensional analysis; Broadening the Conception of Grounded Theory. *Qualitative Health Research*, 6(3), 312-330. <https://doi.org/10.1177/104973239600600302>
- Levison, D., Maynes, M., & Vavrus, F. (2021). *Children and Youth as subjects, objects, agents*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-63632-6>
- Lundy, L., McEvoy, L., & Byrne, B. (2011). Working With Young Children as Co Researchers: An Approach Informed by the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Early Education and Development*, 22(5), 714-736. <http://dx.doi.org/10.1080/10409289.2011.596463>
- Mahroozadeh, T., & Ramezanzpour, SH. (2011). The effect of sociological research method of teaching philosophy to children on developing citizenship skills. *New educational ideas*, 7(3), 31-63. <https://doi.org/10.22051/jontoe.2011.133> (Text in Persian)
- Marr, P., & Malone, K. (2007). What about me? Children as co-researchers. *AARE37th Annual Conference, Western Australia: Australian Association for Research Education*. <https://ro.uow.edu.au/edupapers/639/>
- Mehri Nejjhad, S. A., & Sharifi, H. P. (2005). Investigating the effectiveness of teaching by problem solving and evaluation based on research indicators in developing the spirit of research. *Educational Innovations*, 4(14), 9-37. <https://sid.ir/paper/75347/fa> (Text in Persian)
- Mofidi, F. (2014). Preschool and child-centered approach. *Preschool Education Development*, 25, 10-12. <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1091821/> (Text in Persian)
- Mohammadi, M., Mohammad Jafari, KH., Marzooqi, R., Shafiee, M., & Khoshbakht, F. (2018). Experimental study of the effect of teaching deep thinking on students' research-based learning in elementary science. *Psychological methods and models*, 9(32), 109-130. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285516.1397.9.32.8.0> (Text in Persian)

- Mohammad sharifi, Z. (2013). *Investigating the research spirit and intra-school factors affecting it in elementary school students*. Ferdowsi University of Mashhad. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/7428706e71dc06dfecada77515e00258> (Text in Persian)
- Mokhtari, M., Zarei Zavaraki, E., & Mofidi, F. (2014). Assessing the benefit of communication, thinking and research skills among fifth grade elementary students in Tehran (91-90 academic year). *New educational ideas*, 10(3), 79-102. <https://doi.org/10.22051/jontoe.2015.377> (Text in Persian)
- Momeni Mehmoei, H., Karami, M., & Seyed Sharifi Kakhki, M. (2013). The effect of exploration model on students' critical thinking and attitude towards experimental science textbook in elementary school. *Research in curriculum planning*, 11(13), 93-103. <https://sid.ir/paper/127480/fa/> (Text in Persian)
- Murray, J. (2022). How do children build knowledge in early childhood education? Susan Isaacs, Young Children Are Researchers and what happens next. In *The Influence of Theorists and Pioneers on Early Childhood Education* (pp. 245-261). Routledge. <http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2020.1854242>
- Murray, J. (2016). Young children are researchers: Children aged four to eight years engage in important research behaviour when they base decisions on evidence". *European Early Childhood Education Research Journal*, 24(5), 705-720. <http://dx.doi.org/10.1080/1350293X.2016.1213565>
- Murray, J. (2017). Welcome in! How the academy can warrant recognition of young children as researchers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(2), 224-242. <http://dx.doi.org/10.1080/1350293X.2017.1288016>
- Naderi, E., Shariatmadari, A., Seif Naraghi, M., & Manzari Tavakkoli, H. (2012). Comparison of creative problem solving process among high school students, members and non-members of student research institutes in Kerman province, academic year 2011-2012. *Research in Educational Systems*, 6(18), 17-36. <https://dori.net/dor/20.1001.1.23831324.1391.6.18.2.3> (Text in Persian)
- Namdari Pejman, M., Karimian, H., & Rahimi, H. (2014). A comparative study of the application of learning theories in the education process and its relationship with the mathematics application score in Islamic countries. *Research in curriculum planning (knowledge and research in educational sciences-curriculum planning)*, 12(18), 108-118. <https://sid.ir/paper/127595/fa> (Text in Persian)
- Obalasi, A., & Hosseini nasab, D. (2013). Investigating the effect of Montessori method training on creativity of 4 and 5 years old preschool children in Tabriz. *Education and evaluation*, 7(28), 81-98. <https://sid.ir/paper/183550/fa> (Text in Persian)
- Powell, M., & Smith, A. (2009). *Children's Participation Rights in Research*. SAGE Publications. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore and Washington DC, 16(1), 124-142. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0907568208101694>
- Rashtchi, M. (2010). A study of Vygotsky's theory from a psychological point of view and its relationship with the theoretical foundations of teaching philosophy to children. *Thinking and the children*, 1(1), 3-20. https://fabak.ihecs.ac.ir/article_263.html (Text in Persian)
- Refahi, JH., & Taheri, M. (2018). Predicting mothers' parenting styles based on their primary schemas and attachment styles. *Women and society (sociology of women)*, 10(1), 167-195. <https://sid.ir/paper/169171/fa>
- Rezaei, A., Ghadampour, E., & Sharifi, H. (2008). A model for initiating interest and motive to doing study and research: Investigating its effectiveness among guidance school students. *Educational innovations*, 25(7), 151-184. <https://sid.ir/paper/75611/fa>
- Rostami, K., Rahimi, E., Rostami, V., & Hashemi, S. (2013). An Investigation into the Effects of Community of Inquiry in "Philosophy for Children" Program on Creativity of Children. *Thinking and the children*, 3(6), 47-62. https://fabak.ihecs.ac.ir/article_566.html (Text in Persian)
- Sabbaghi, F., Salehi, K., & Moghaddamzadeh, A. (2023). Necessities and consequences of developing the spirit of inquiry in children: a systematic review. *Journal of Family and Research*. 19(4), 81-100. <http://dori.net/dor/20.1001.1.26766728.1401.19.4.5.7> (Text in Persian)
- Sabbaghi, F., & Salehi, K. (2021). Identifying Facilitators and Inhibitors of Developing Research Spirit in Children. *Thinking and children*, 12(1), 125-158. https://fabak.ihecs.ac.ir/article_6285.html
- Salighedar, L. (2019). Families should not be forgotten, *International Quarterly Enthusiasm for Change (Shoghetagheer)*, 8(4), 1-56. <https://khorasanrazavi.cfu.ac.ir/file/194/attach2021013762757870575367.pdf> (Text in Persian)
- Salmanzadeh Mamghani, D., Kardan Halvaei, J., & Yasinzadeh, M. (2014). Investigating the motivation factors for research by male and female high school and high school students in Azarshahr and Mamqan regions from the perspective of teachers and students. *The first national conference on educational sciences and psychology*. <https://civilica.com/doc/338676/>
- Sarabandi Banjar, A. (2015). *Investigating the position of research in the 6-3-3 system based on the fundamental change document*. University of Sistan and Baluchistan, Faculty of Psychology and Education <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/f3ef38d20339a8f3787c858ae724b41b> (Text in Persian)
- Sarami, Z., Amiri, SH., Taher Neshat Doost, H., & Molavi, H. (2008), Mother's obsessive-compulsive disorder and anxiety in children. *Evolutionary Psychology*, 5(20), 333-342. <https://sid.ir/paper/101275/fa> (Text in Persian)

- Schwartz, H. (2009). *Thankful Learning: A Grounded Theory Study of Relational Practice between Master's Students and Professors* (A Dissertation Submitted to the Ph.D. in Leadership and Change Program of Antioch University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy). <https://aura.antioch.edu/etds/688>
- Seif, A. (2015). *Modern educational psychology: psychology of learning and education*. Tehran: Agah. <https://www.adinehbook.com/gp/product/6006208213> (Text in Persian)
- Shafee Sarvestani, M., Jahani, J., & Rakhodapour, A. (2019). Structural model design for predicting students' research spirit using teaching styles and teachers' thinking styles. *Research teaching*, 8(1), <https://sid.ir/paper/373338/fa>
- Shier, H. (2015). Children as researchers in Nicaragua: Children's consultancy to transformative research. *Global Studies of Childhood*, 5(2), 206-219. <https://doi.org/10.1177%2F2043610615587798>
- Shokouhi Yekta, M., Zardkhane, S., Parand, A., & Pouran, F. (2011). Improving the interaction between parents and children by using new parenting methods. *Psychological methods and models*, 2(10), 1-13. <https://sid.ir/paper/480489/fa>
- Siagian, C., Habib, M., & Kusumaningrum, S. (2021). How to meaningfully involve children in research?. PUSKAPA and Universitas Indonesia. <https://theconversation.com/how-to-meaningfully-involve-children-in-research-165389>
- Straus, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research: techniques and stages of production of grounded theory*. (Ibrahim Afshar, 2016), Tehran, Ney. <https://www.adinehbook.com/gp/product/9641851899/> (Text in Persian)
- Thomas, D., & Larkins, C. (2019). Next steps in children and young people's research, participation and protection from the perspective of young researchers. *Journal of Children's Services*, 14(3), 186-193. <https://doi.org/10.1108/JCS-07-2019-0038>
- United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child, United Nations, Geneva. <https://www.unicef.org/sites/default/files/2019-04/UN-Convention-Rights-Child-text.pdf>
- Valipour, A., Balooi Jamkhane, E., & Saghaei, S. (2012). Investigating and comparing the impact of life skills training on students' life satisfaction. *Educational Management Research*, 4(4 (series 16)), 39-56. <https://sid.ir/paper/95878/fa>
- Weihrach, A. (2021). Participation of the child in research. *Humanium* (is an international child sponsorship NGO dedicated to stopping violations of children's rights throughout the world) <https://www.humanium.org/en/participation-of-the-child-in-research/>
- World Health Organization. (2009). Preventing violence by developing life skills in children and adolescents, Violence Prevention: The Evidence. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/44089>
- Yarmohammadi Vassel, M., Noushadi, M., Maghami, HR., & Bahrami, A. (2015). Studying the effect of exploratory method teaching on critical thinking in experimental sciences. *Innovation and creativity in human sciences*, 6(2), 159-174. <https://sid.ir/paper/223457/fa> (Text in Persian)
- Yarmohammadi Vassel, M., Zoghi Paydar, M., & Mohammadi, A. (2016). The effect of exploratory teaching on the cognitive processes of critical thinking, analysis, inference, evaluation, deductive and inductive reasoning. *Cognitive strategies in learning*, 5(8), 79-92 https://asj.basu.ac.ir/article_1899.html. (Text in Persian)
- Yasemi, S., Kian, M., & Geramipour, M. (2015). Comparison of social skills of preschool children 4 to 5 years old in Ivan Gharb city. *Journal of Preschool and Elementary Studies*, 1(2), 103-120. <https://www.magiran.com/paper/1669550> (Text in Persian)
- Young-Kim, Ch. (2015). Why Research 'by' Children? Rethinking the Assumptions Underlying the Facilitation of Children as Researchers. *Children & Society*, 30(3), 230-240. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/chso.12133>
- Young-Kim, Ch. Sheehy, K., & Kerawalla, L. (2017). *Developing Children as Researchers; A Practical Guide to Help Children Conduct Social Research*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315618203>

